

DEVLETLER HUKUKUNDA MİLLİYETLER PRENSİBİ

(Devam)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

H A L Y O L L A R I

Yazan:

Scha L. MERAY

Devletler Hukuku Doçenti

Buraya kadar, Milliyetler meselesinin sebeplerini, tarihî gelişmesini, "Milliyetler Prensibi" şeklinde ifade edilmesini, Milliyetler Prensibinin "Self-determination" halini almasını, Prensibin Doktrinde incelenişini gördük. Doktrinde, Prensip için ne düşünülürse düşünülün, ortada bir *milliyetler meselesi* olduğu ve bu meselenin politikaya, dolayısıyla da Devletlerin münasebetlerine tesir ettiği aşikârdır. Bu bölümde, meselemin halli için, gerek diplomatik yollarla, gerekse müsbet Devletler Hukuku bakımından tatbik edilmiş veya edilebilecek usulleri gözden geçireceğiz.

KESİM I.

ARAZİDE BİR TEK MİLLİ TOPLULUK YERLEŞMİŞSE

Bir devletin ülkesinin bir kısmı üzerinde çoğunluktan ayrı ve belirli sınırlar içinde tek bir millî unsur teşkil eden topluluklar, artık o Devlete bağlı kalmak istemedikleri zaman şu vaziyetler doğabilir:

- 1 — Tamamen ayrılarak yeni bir Devlet kurmak;
- 2 — O Devletten ayrılarak bir başka Devlete bağlanmak;
- 3 — Bağlı buldukları Devletten tamamen ayrılmıyarak, muhtar olmak.

1 — *Yeni ve bağımsız bir Devlet kurmak :*

Lavergne, buna Milliyetler Prensibinin *aktif şekli demektedir* (1).

Bir halkın ayrı, yeni ve bağımsız bir Devlet kurabilmesi için bazı şartlar ileri sürülmektedir:

(1) LAVERGNE, age, s. 17.

a — Ayrı bir Devlet kurmak isteyen millî topluluğun kendisine has ve tartışma kabul etmez bir tarihi olmalıdır (2).

Meselâ Norveç, 1905 de, o zamana kadar beraber yaşadığı İsveç'ten ayrılarak yeni bir Devlet kurmuştu; çünkü, Norveç'in tarihi İsveç'inkinden ayrı idi; 1814 e kadar Norveç bağımsız bir Devlet halinde yaşamıştı (3).

Bu şart elzemdir, fakat kâfi değildir. Zamanımızın bütün Devletleri, bir zamanlar ayrı birer tarihi olan insan topluluklarından müteşekkildirler. Eğer yalnız bu sebep kâfi gelse idi, bu Devletlerin ya teşekkül edememeleri veya artık dağılmaları gerekirdi. Fakat Fransa, İngiltere gibi misallerde aksini görüyoruz.

b — Bir millî topluluğun bağımsız bir Devlet kurabilmesi için hükümet teşkil etme iktidarına da malik olması lâzımdır. Bu da başlıca dört şartı icabettir: âmme intizamını temin ve idame, teşriî vazifeyi yapabilme, memleketin tabii servetlerinin idarî organlar tarafından denetlenmesini sağlayabilmek, ve lüzumlu âmme hizmetlerini tesis (4).

c — Ayrı bir devlet kurmak istiyecek her millî topluluğun Devletin siyasi ve iktisadi bağımsızlığının sağlanmasını gerçekleştirecek kadar nüfusa, araziye ve tabii servetlere malik olması lâzımdır (5).

Eğer, yeter derecede tabii servetleri olmazsa, yeni kurulmuş olan Devlet, iktisaden ve dolayısıyla siyasi bakımdan diğer Devletlerin bağımsızlığına girecektir. Tabii servetleri zengin fakat nüfusu azsa, askeri ve siyasi cephelerden kuvvetli olamayacak, diğer Devletlerin muhtemel taahhütlerine karşı koyamayacaktır (6).

d — Nihayet, bütün diğer şartların tamamlanması, bu yeni kurulacak Devletin yaşaması ve başka Devletlerle eşit münasebetlere girmesi için yeterlidir.

(2) LAVERGNE age, ss. 18-19. — Irak'ın Milletler Cemiyetine üye olması istenildiği zaman, Manda altında bir Devletin bağımsız bir Devlet haline gelmiş kabul edilebilmesi için, bu Devletin;

1 — İstikrarlı bir hükümet ve sağlam bir idare kurabilmiş olması,

2 — Siyasi bağımsızlığını ve mülki tamamlığını muhafaza edecek kudrette olması,

3 — Dahilde emniyeti temin edebilmesi,

4 — Kendisine yetiyecek mali kaynakları ve herkese emniyet telkin edecek kurumları ve adli teşkilâtı bulunması lüzumlu görülmüştü. Z.M. ALSAN, age, ss. 119-120.

(3) LAVERGNE, *Ibid.*, ss. 19-20.

(4) *Ibid.*, s. 21.

(5) *Ibid.*, s. 22.

(6) *Ibid.*, s. 23.

gebilmesi için, *modern ilim kültürünü* bütün genişliği ve mükemmelliği ile olmasa bile, ana hatları ile haiz olması icabeder (7).

Bu şartları ileri süren Lavergne'e göre, bir millî topluluğun Devlet kurabilmesi için, sadece *toplulu - yaşama - arzusu* (vouloir - vivre collectif) kâfi değildir; aynı zamanda bir *toplulu yaşama - iktidarı* (pouvoir - vivre collectif) de lâzımdır (8).

Bu mesele bir de, ayrılmış Devlet bakımından incelenirse, yeni bir soru ortaya çıkar: Devlet, kendisinden ayrılmak isteyen bir millî topluluğun bu arzusuna rıza göstermeli midir? Yani, başka bir deyişle, "*ayrılma hakkı*" tanınmalı mıdır (9)?

Bazılarına göre, eğer arzu edilen bu ayrılış Devletin organik yapısına zarar verecekse, yani Devletin tabii hudutları, sathî değil, fakat vâhım bir şekilde bozulacaksa, Milliyetler Prensibi'ni bu şekilde tatbik etmek doğru olmaz. İngiltere'den ayrılan Şimal Amerika sömürgeleri, İspanya ve Portekiz'in, ana-vatanlarına karşı isyan eden Cenubi Amerika sömürgeleri, Danimarka ile bağlarını kesen İslanda, İsveç'ten ayrılan Norveç böyle bir mahzurlu vaziyet yaratmıyorlardı. Buna karşılık, 1847 de İsviçre ayrılık harbi, *Sonderbund* ve Amerika Ayrılık Harbince sebep olan cenubun şimalden ayrılmak arzusu, bu memleketlerin iktisadî ahengini bozacaktı (10). Fakat Redslob, bu görüş tarzını mutlak bir şekilde kabul etmiyor. Bazı hallerde ayrılmanın, hayatî menfaatlar paşasına olsa da, meşru sayılabileceğini söylüyor: Eğer Devlet, ağır suikastimallerde bulunursa ve hukukun iptidai kaidelerini çiğnerse, artık, ülkesinin coğrafi ve tabii bütünlüğünü, bu hareketlerine rağmen, idame ve muhafaza ettirmek arzusu makul ve makbul addedilemez. Devlet, kendi varlığını muhafaza ettirmek hususunda, hukuka, ancak kendisi bürmet ettiği nisbette başvurabilir (11).

Bazı yazarlar da, meselâ Giraud, Barthélemy, bu ayrılma hakkını *ulus* ileri götürmenin mahzurlu olacağı fikrindedirler. Bir Devletin esas ünyeden farklı bir millî topluluk teşkil etmeyen bir vilâyeti, birdenbire Devletin hâkimiyetinden ayrılarak bağımsız bir Devlet kurmak veya başka bir Devlete bağlanmak istese, bu arzu pek de yerinde sayılmaz

(7) *Ibid.*, age, s. 27.

(8) *Ibid.*, s. 29

(9) REDSLOB, R. C. A. D. f., age, s. 35

(10) *Ibid.*, aynı sayfa.

(11) *Ibid.*, s. 36.

(12). Böyle bir hareket tarzı, siyasî görüş ayrılığından, menfaat hesaplarından doğabilir. Bu zihniyet, Giraud'ya göre, Milliyetler Prensibi'nin tamamen inkârıdır: milliyetleri bir siyasî parti derecesine indirmek olur. Böyle bir hareketi bastırmak ve ayrılma arzusuna silâhla karşı koymak Devletin hakkıdır (13).

G. Scelle'e göre, Devletler Hukuku, Devletlere, ayrılma teşebbüslerini veya bunun için çıkarılacak isyanları bastırmak hakkını tanımaktadır (14). Hükümetlerin bu hakları, Devletlerin tarihî bir teşekkül olmalarından, her türlü ilerlemenin, hattâ her türlü içtimâî hayatın şartını teşkil etmelerindendir; hükümetlerin ilk vazifeleri bu birliği muhafaza ve idame etmektir. Milliyetler Prensibi veya "Self - determination" hakkı, eğer teşkilâtlandırılmış ve düzenlenmiş olsaydı hükümetlerin her türlü ayrılığa karşı koymalarındaki keyfiliğe ve muhtemel haksızlıklara bir dereceye kadar çare bulunabilirdi. Fakat sadece bir prensip halinde kaldıkça, ayrılma hakkı tatbikî bir mahiyet arz etmez, ve bu istikametteki her talep, bir ihtilâl veya bir harple gerçekleşemedikçe, hükümetler tarafından reddedilebilir. Şu halde, geleceğin devletlerarası anayasası, hangi hallerde, hangi gaye için ve hangi usullerle, bir ayrılma iddiasının ileri sürülebileceğini, takdir ve tahakkuk edilebileceğini düzenlemedikçe, bu meselenin *hukukî* bir hal çaresi yoktur. Ayrılma hakkını tanıyan bir tek federal anayasa vardır: Sovyetler Birliği anayasası ve bu da nazari bir kıymeti haizdir (15).

Bu ayrılma meselesi, İngiliz Commonwealth'ine dahil dominyonlar hakkında tartışmaya yol açmıştır. Bazı yazarlara göre, meelsâ Dumas Hall, dominyonların "anayasaya dayanan ayrılma hakları" vardır; çünkü olanlar, Britanya Hükümeti ile aynı seviyede bulunmaktadır. Smuts'a ve Keith'e göre, Kral böyle bir hareketi "anayasaya dayanan veto etmek hakkına" maliktir. Baker'e göre ise, Kralın katiyen böyle bir

(12) GIRAUD age, s. 39.

(13) "1907 de Aube bölgesindeki bazı bağcılar, bağ muntakasının tabii olarak Alman bayrağı dikmişlerdi. Bu hareket hükümet tarafından haklı olarak bastırıldı". GIRAUD, age, s. 40.

(14) SCELLE, age, 1944 baskısı, s. 207; - Aynı fikir için Bk. REDSLOB, "The Principes...", age, s. 218.

(15) SCELLE, age, 1944 baskısı, s. 207; - Z. M. ALSAN age, s. 106; - Bk. ALSAN, B. Anayasası, md. 17; "Her federe Cumhuriyet, S.S.C. Birliğinden serbestçe ayrılma hakkını muhafaza eder". DARESTE, age, c. III, s. 268. - Bk. E. ERICH, "La Sécession et la Reconnaissance des Etats", R.C.A.D.I., 1926, c. III, ss. 446, 454.

hakki yoktur. Eğer bir dominyonda ayrılma arzusu kuvvetle tezahür ederse, bu ayrılmayı önlemek için, hukuka veya anayasaya dayanan hiç bir yol mevcut değildir. İngiliz Bakanların meseleyi bu dereceye getirmeden bir çare aramaları lâzımdır. Bonar Law da bu fikirdedir (16).

2 — *Başka bir Devletle birleşmek :*

Bu, milliyetler prensibinin *pasif* şeklidir (17). Yeni ve bağımsız bir Devlet kurmak istiyecek millî topluluklar azdır. Daha çok görülen, ana-vatan saydıkları Devletlerden, çeşitli sebeplerle ayrı düşmüş ve onların çok yakınında bir başka Devletin ülkesinde ve hâkimiyeti altında yaşayan millî toplulukların, ana - vatanla birleşmek istemeleridir. Burada artık yeni bir Devlet kurmak bahis mevzuu değildir.

Bir topluluğun, Milliyetler Prensibinin pasif şeklinden faydalanması için, 1. paragrafta lüzumlu görülen şartlardan birini veya birkaçını haiz bulunmaması veya ilgili millî topluluğun kendi bağımsızlığını istememesi lâzımdır; yahut da, bunu istemiş bile olsa, arazisinin küçüklüğü, nüfusunun azlığı veya başka bir sebep yüzünden, bunun gerçekleşmesine imkân yoktur (18).

Şu halde, prensip olarak ilk aranacak şart, millî topluluğun manevî bağlarla bağlı olageldiği Devlete iltihak arzusunu izhar etmesidir. Bu arzunun karşılaştığı tatbikî güçlükler çoktur. Hudutların bu arzuya göre düzeltilivermesi, meselenin halli için kâfi görünebilir. Fakat, mesele tatbikatta bu kadar basit değildir.

Bir kere, diğer Devletler, bilhassa ayrılmak ve ana - vatanına iltihak etmek istiyen millî topluluğu hâkimiyeti altında bulunduran Devletin politikası bu ayrılmayı kabule müsait olmayabilir. Yalnız halkın iltihaki değil, fakat bu halkın yaşamakta olduğu arazinin de, bir Devletin ülkesinden diğer bir Devletin ülkesine geçmesi bahis mevzuudur. Devlet birçok sebeplerle bu araziden ayrılmak istemiyebilir.

Meselâ, I. Dünya Harbinden sonra, kurulduğu gündenberi Almanya'ya iltihak etmek istiyen Avusturya'ya Müttefikler, bu birleşmeyi kendi politikaları bakımından mahzurlu gördüklerinden, engel olmuşlardır (19). Hakikî vaziyeti belirtecek, devletlerarası bir teşkilâtın neza-

(16) P. N. BAKER, "Le Statut Juridique Actuel des Dominions Britanniques dans le Domaine du Droit International", R.C.A.D.I., 1927, c. IV, ss. 439, 440, 441, 445, 446.

(17) LAVERGNE, age, ss. 34, 35.

(18) *Ibid.*, s. 36.

(19) DROZ, age, ss. 110, 111, 118; — AULNEAU, age, ss. 431, 432.

reti altında bir plebisit yapılmasına yanaşmamışlardı. *Anschluss* ise, artık Devletler Hukuku kaidelerine riayet etmeyen bir Devletin fiilî hareketi neticesinde gerçekleşmiştir.

Bu hukuk-dışı fiilî hareketin karşısında, Sarre bölgesi ve Hatay'ın ana-vatanlarına avdet etmeleri, andlaşmalara dayanan ve Devletler Hukuku kaidelerine uygun olarak gerçekleşen nadir örneklerden ikisidir.

3 — Bölge muhtariyeti.

İlk iki paragrafta gördüğümüz hal şekilleri, Devletin bütünlüğüne dokunan, arazisinde veya nüfusunda değişiklik icap ettiren cezri yollarıdır. Bunların yanında daha mutedil çareler de düşünülmüştür. Millî topluluğa, belirli sınırlar içinde *muhtariyet* (autonomie) vermek. Bu hal yolları arasında en çok dikkati çekendir. *Milliyetlerin Hakları Beyannamesi*'nin 3 üncü maddesi muhtariyete tahsis edilmişti. İlk fıkrasında şöyle denilmektedir: "Devletlerin içinde, bir millî arazi işgal eden millî topluluklar, fertlerin bizzat malik buldukları muhtariyet hakkına haizdirler" (20).

Devlet tarafından millî topluluğa verilen muhtariyet, azlıklara korunması yolunda üstün hukukî yollardan biri olarak görünür. Muhtariyet, bir topluluğun, kendi kanunlarını bizzat yapması, hükümetin bizzat seçmesi, iç adaleti egemen olarak tatbik etmesi, adli ve idari teşkilâtını kendisine en uygun gördüğü şekilde düzenlemesi demektir. (21). Devletin, Devlet olarak, bu vasfı için, yani kendisinin üstünde otoriteye bağlı olmaması hali için, muhtariyet yerine *egemenlik* termi kullanılır. *Muhtariyet* terimi, böylece, bir Devletin sınırları içinde bulunmak ve onun hâkimiyetine tâbi olmakla beraber, kanun yapma hakkı tanınmış toplulukların durumunu tavsif etmek için kullanılmaktadır. (22).

Muhtariyet sisteminin birçok misalleri görülmüştür. Türkler, diğerlerinin icabı olduğu kadar, siyasî düşüncelerle de, bu sahada dikkate değer öncüler olmuşlardır. Türklerin tatbik ettikleri sistem, asırlar

(20) Ag. COMPTE-RENDU, ss. 9, 50-52.

(21) H. ACCIOLY, "Traité de Droit International", Paris, 1940, c. I, ss. 25-26.
— JELLINEK, "L'Etat Moderne et son Droit", terc. G. FARDIS, Paris, 1912, s. 26.
— HOBZA, age, s. 399; — REDSLOB, "Les Principes"..., age, s. 216.

(22) HOBZA age, s. 400; — R. REYDELET, "La Protection des Minorités", Paris, 1938, s. 119.

ma, yabancı millî topluluklara, yalnız din ve öğretim sahasında değil fakat aynı zamanda aile hukuku ve siyasi teşkilât bakımından da geniş bir bağımsızlık bağlamıştır. (23).

Yakın misallerden birkaçını sayalım: 1860 da Lübnan'da çıkan ka-
nâhıklar sonunda bu memlekete muhtariyet verilmişti. 1875 de Bos-
na ve Hersek'teki isyanlar üzerine, Devletler yeni bir müdahalede bu
ammuşlardı. 1876 İstanbul Konferansı'nda, Düvel-i Muazzama temsil-
leri, Bosna ve Hersek için, tatbikatı devletlerarası bir komisyon ta-
nından denetlenecek, geniş bir muhtariyet tasarısı teklif ettiler. Bâb-ı
bu "Avrupa'nın tahkir edici vesayeti" sayarak, reddetti. Fakat,
bu harbinde yenildikten sonra, Berlin Andlaşmasıyla (1878) kabul zo-
nda kaldı. Bu Andlaşma, Sırbistan'ın Romanya'nın, Kradağ'ın ba-
sımsızlığını, Bulgaristan'ın metbu bir prenslik halini aldığı ve Şarkî
Rumeli'nin muhtar bir vilâyet şekline girdiğini ilân ediyordu. (24).

Bunlardan başka, Karpatların cenubunda Rütlenlere, Transilvan-
ya Çeklerine, Saksonlarına, Pinde'deki Eflâklılara muhtariyet tanınmış-
tır. (25).

Sevr Andlaşmasında da, muhtariyetle ilgili hükümlere tesadüf edi-
r (26). Sevr, İzmir üzerindeki hâkimiyeti sözde Osmanlı İmparatorlu-
ğuna bırakıyordu; hakikatte ise bu hâkimiyetin icrası, bu şehrin idar-
esinden sorumlu olacak Yunan hükümetine devrediliyordu. Bununla
beraber, bir sene sonunda, İzmir Mahallî Meclisi, çoğunlukla alması ge-
ninen bir karar üzerine, İzmir'i Yunanistan'a ilhak ettirebilecekti. Ni-
hal karar Milletler Cemiyetinin olacaktı (Md. 65 - 83).

Sevr'de, bundan başka, Kürdistan'a, daha doğrusu, kürt unsurunu
taşıdığı bölgelere de, mahallî muhtariyet tanınıyordu (Md. 62).

Bu hükümlerden hiçbirine Lozan'da tesadüf edilmez (27).

Nihayet, muhtariyet sisteminin, tarih içinde en yakın örneği - ki
çok teşebbüs halinde kalmıştır -, 1945 senesinde, İran hükümeti ile
Azərbaycan arasında çıkan anlaşmazlıkta görülebilir (28).

(23) REDSLOB, R.C.A.D.I., age, s. 55.

(24) MANDELSTAM, "La Protection...", age, ss. 376 - 377.

(25) *Ibid.*, ss. 437 - 438; — SCALLE, age., "Précis..", c. II, s. 210.

(26) SCALLE, ag. "Précis..", c. II, s. 211.

(27) MANDELSTAM buna üzlür görünmektedir, Age, s. 439.

(28) ULUS gazetesi, 26 Kasım 1945, Anadolu Ajansı'nın, Reuter'e atfen, Tah-
van verdiği haberdendir.

Azerbaycan'ın bütün bölgelerinden mürekkep olarak, 25 kasım'da Tebriz'de kurulan Azerbaycan Millî Kongresi, İran Devleti çerçevesi içinde, muhtariyet istiyen bir demeç yayınlamıştır.

Kongre, "haklı ve meşru taleplerinden, İran merkez hükümetini aynı zamanda A.B.D. ni, İngiltere'yi, S.S.C.B. ni, Çin'i ve Fransa'yı haberdar etmeyi oybirliğiyle kararlaştırmıştır. Kabul edilen demeçte şöyle denilmektedir:

"Azerbeycan, kendi mukadderatını kendisi idare etmek ve Atlantik Demeci gereğince *İran'ın istiklâl ve toprak bütünlüğü çerçevesi içinde muhtariyetli sahip olmak hakkını veren* bir milliyete, dile, âdetlere ve geleneklere malik Azerbeycan meşru taleplerini ileri sürmekle, ne İran'ı ikiye ayırmak, ne de İranın bugünkü hudutlarını değiştirmek arzusundadır. Azerbeycan meşrutî ve millî meclise sayılabilmek üzere göndermek ve makul bir vergi vermek suretiyle, merkezî hükümetin sosyal idaresine iştirak edecektir.

Azerbeycan, kendi toprak bütünlüğünü ve hükümrânlığını kurmak hakkını ilân eder."

İran Başbakanının Moskova'da görüşmeleri sırasında, Sovyet hükümeti şu tekliflerde bulunmuştur: (29).

İran hükümeti Azerbaycan'ın dahilî muhtariyetini tanıyacaktı. Bu takdirde Sovyet hükümeti şu tedbirlerin alınmasını teklif eder:

- a — Azerbeycan Başbakanı Umumi Vali unvanını taşıyacaktı.
- b — Azerbeycan'ın ne Harbiye ne de Dışişleri Bakanı bulunacaktı.
- c — Azerbeycan gelirlerin yüzde otuzu merkezî hükümete verilecekti.
- d — Azerbeycan muhtar hükümetinin merkezî hükümetle muhabere etmesi için İran diliyle yapılacaktır.

Bu muhtariyet hareketinin sadece teşebbüs halinde kaldığı ve onu gerçekleştirmek için girişilen mücadelenin İran hükümetince bastırıldığı malumdur.

Redslob, muhtariyet usulünün temsile mâni olacağını, devlet içindeki çoğunluğa yabancı unsurları tecrit ederek yabancı kalmak üzere besliyeceğini, bunun için de bu usulün, ancak, hiçbir temsil imkânı olmayan millî topluluklara tatbik edilmesi fikrindedir (30).

(29) ULUS gazetesi, 28 Mart 1946.

(30) REDSLOB, R.C.A.D.I., age, ss. 55-56; - Muhtariyet üzerine muhtelif görüşlerin fikirlerini topluk olarak bulmak için Bk. REYDELET, age, ss. 119-120.

KESİM II.

ÇEŞİTLİ MİLLİ TOPLULUKLAR BİR ARADA YAŞIYORLARSA

Bir devletin ülkesi üzerinde muhtelif milliyetlere mensup insanlar bir arada yaşıyorlarsa, milliyetler meselesi, halli bakımından karışık bir durum arz etmektedir. İnci Kesimde gördüğümüz gibi araziye başka bir Devlete ilhak ettirmek veya Devletin iç düzenini islâh etmek meselesi pek kolay halletmez telâkki edilmiştir. Kötü idarelerin yaşattığı ve idame ettirdiği karşılıklı nefret, kin, temelsiz de olsa, artık beraber yaşamaya kolayca imkân bırakmayan bir durum doğurduğu düşüncesi ile hareket edilerek yeni hal yollarına baş vurulmuştur.

Hemen şuna işaret edelim ki, bu meseleyi çözecek çare, baskı kullanarak, hâkim unsura dayanan Devleti idameye çalışmak değildir. Tâzîne, pek çok defalar dinî, millî, iktisadî ve nihayet ırkî sebeplerle tazyik ve işkence yapılmıştır. Bunların meseleyi hiçbir zaman çözümediği gibi, aksine daha vahimleştirdiği ve Devletlerin siyasetlerini anlayışıyla de Devletleri, tarih önünde lekelediği malûmdur. Baskı, hukukî bir yol olmaktan ziyade, fena bir siyasî anlayışın tatbikatıdır. Devletler Hukukuna ait bir denemede, bu gibi hareketlere, ancak onlara takbih etmek için temas etmek lâzımdır.

Arazi değişikliği yapmağa imkân olmadığı veya bir iç düzenleme gerçekleştirilemediği hallerde, - meselâ muhtelif millî topluluklar çoğunluk içinde adacıklar şeklinde dağılmışlarsa (31) ve bu vaziyet bir uyumsuzluk konusu teşkil ediyorsa veya edebilecekse -, millî topluluklara mensup insanların mübadelesine gitmek zarurî görülmüştür. Bu zaruret, Milliyetler Prensibinin istediği gibi, Devleti millete uydurmak yerine, milleti Devlete uydurmak şeklinde tecelli etmektedir (32).

Mübadele iki şekilde cereyan etmiştir:

- 1 — Mecburî mübadele;
- 2 — İhtiyarî mübadele.

1 — *Mecburî mübadele:*

Ülkeden bir parçanın terk veya ilhakından dolayı o parça ahalisinin tabiiyetleri değiştiği gibi, toprak terk veya ilhak edilmeksizin de ülke toplu surette ve cebrî bir şekilde ahalinin bir anlaşmaya dayanarak tabiiyeti değiştiği de vâkidir (33).

(31) LEVERGNE, age, ss. 38-39.

(32) REDSLOB, R.C.A.D.I., age, s. 42.

(33) M. R. SEVİĞ, "Devletler Hususî Hukuku", İstanbul, 1937, c. I, s. 127.

Siyasî ve içtimai sebeplerle meydana gelen, mecburî göçler, milliyetler meselesi ile ilgili olarak, Orta - Çağların başından itibaren görülmektedir (34).

Biz burada, dinî ve iktisadî tesirlerle yapılan, Orta - çağın protestan ve yeni - zamanların nazi pogromlarına (35) veya siyasi sıkışmaların ayaklandığı (36) göçlere, ihtilâl ve sivil çarpışmaların sebeğ olduğu hicretlere - Fransız ve Rus ihtilâllerinden sonra görüldüğü gibi - (37) ve harp zaruretleriyle yapılan sığınmalara - son iki dünya harbinde olduğu gibi - (38) sadece işaret etmekle yetineceğiz. Biz daha ziyade bir anlaşmaya dayanarak iki Devlet arasında yapılan ahali mübadelelerinden bahsetmek istiyoruz.

Bir anlaşmaya dayanarak yapılan mecburî mübadelelerin ilki Türkiye ile Yunanistan arasında akdedilen ve Lozan Andlaşmasının V maddesinin kısmını teşkil eden 19 maddelik VI ncı Mukaveledir (39). Mukaveleinin 1 inci maddesinde: "1 Mayıs 1923 ten itibaren, Türkiye'de yerleşik Rum ortodoks dininde olan Türk tebaası ile, Yunan topraklarında yerleşmiş müslüman Yunan tebaasının mecburî mübadelesi icra edilmiştir" deniliyordu (40); 2 nci maddesi de bu mecburî mübadele için "İstanbul Rum ahali ile, Garbî Trakya'nın müslüman ahalisine" şamil olmayacağını tasrih ediyordu (41). Muhacirler, 7 nci maddeye uyarak, "kendi ettikleri memleketin tabiiyetini kaybettikleri gibi, azimet ettikleri memleketin tabiiyetini" kati bir şekilde iktisap ederler; yani tabiiyet

(34) Bu göçlerin toplu bir tarihçesi için Bk. L. KAWAN, "Toplu Göçler", Ankara, E. B. KORYÜREK, Ankara, 1935, ss. 6-13; — REDSLOB, R.C.A.D.I., age, s. 42; — SEFERIADES, "L'Echange des Populations", R.C.A.D.I., 1924, c. IV, ss. 341-342.

(35) KAWAN, age, ss. 6-9; — SEFERIADES, age, ss. 340 - 342; — Bu mesele üzerinde işlenmiş bir roman: E. M. REMARQUE, "İnsanları Seveceksin" Ankara, ARPAD, Ankara, 1943, 2 cilt.

(36) KAWAN, age, ss. 9-10.

(37) KAWAN, age, ss. 10-11.

(38) *Ibid.*, ss. 11-13..

(39) GIRAUD, age, s. 59; — SEFERIADES, "L'Echange..", age, ss. 335-336.

(40) C. BILSEL, "Lozan", İstanbul, 1938, c. II, s. 293; — SEVİĞ, age, c. I, s. 129; — GIRAUD, age, s; 58; — HOBZA, age, s. 407; — TENEKIDES, "Le Statut des Minorités et l'Echange Obligatoire des Populations Gréco - Turques", Revue de Droit Int. Pub., 1924, ss. 84, 85.

(41) Mübadeleye tâbi tutulmayan bu ahaliyi tespit şekliinden meşhur "Lozan" meselesi çıkmış ve uzun tartışmalara sebep olmuştur. Bk. SEVİĞ, age, c. I, s. 130-132; — SEFERIADES, "L'Echange..", age, ss. 387, 392.

hususunda hakkı hiyar (option) tanınmamıştır (42).

Mecburî mübadele usulü, birçok bakımlardan *şiddetle* tenkit edilmiştir.

İnsanlar kendi rızaları, kendi tercihleri olmadan hayvanlar gibi nakletmek (43) gayri insani, barbar, gayri âdil bir usuldür, daha doğrusu bir millî topluluğa atfedilmekten başka suçu - eğer bu suç sayılacaksa - olmıyanlara tatbik edilen bir cezadır (44). Wilson, Kongreye gönderdiği 11 Şubat 1918 mesajında, 14 maddesine eklediği Dört Madde'nin son üçünü bu konuya tahsis etmiştir. Meselâ 2 nci maddesinde şöyle demektedir: "Artık insanların ve vilâyetlerin alelâde menkul eşya gibi, ebediyen gözden düşmüş Devletler - muvazenesi oyunundaki pionlar gibi, bir hâkimiyetten diğerine geçmeleri ve pazarlık mevzuu teşkil etmeleri sona ermelidir" (45). İnsan bugün artık, öldürülen, satılan terk veya mübadele edilen hayvan derecesine indirilemez (46).

İşte bu fena karşılığı yüzünden, mecburî mübadele usulünü ilk ortaya atanın kim olduğu meselesi tartışmalar doğurmuştur. Yunanlı hukukçular ve devlet adamları bunu üzerlerine alıyarak Türklerin ilk defa teklif ettiklerini (47) ve bu Andlaşmanın mevzuunun gayri meşru olduğunu ileri sürerek de hükümsüz sayılması gerekeceğini iddia etmişlerdir (48). Türk hukukçuları da, bunu önce Türklerin teklif ettiklerini ileri sürerek (49) Türk Heyeti Başkanının, bunun, kendilerince de menfur olduğunu, daha insani ve ahalinin tabii hukukuna daha elverişli bir hal yolu bulunursa, bu usüle muvafakatini geri almağa hazır olduğunu ifade ettiğini, Seferiades'in bu husustan hiç bahsetme-

(42) SEVIĞ, age, c. I, ss. 130-133; — BİLSEL, age, c. II, ss. 293, 294; — REDSLOB, R.C.A.D.I., age, s. 46; — TENEKİDES, age, s. 85; — REYDELET, age, ss. 24, 25, 26.

(43) S. WAMBAUGH, "La Pratique des Plébiscites Internationaux", R.C.A.D.I. 1927, c. III, ss. 185 - 186; — SEFERIADES, age, ss. 315, 316.

(44) BİLSEL, age, c. II, s. 293; — DUPUIS, age, s. 37; — SEFERIADES, age, ss. 373, 429; — TENEKİDES, age, s. 82; — REDSLOB, R.C.A.D.I., age, ss. 45 - 46.

(45) "La Paix des Peuples" dergisi, 25 février 1919, sayı I, s. 38.

(46) SEFERIADES, "L'Echange.", age, s. 315.

(47) *Ibid.*, ss. 372 - 373; bilhassa 376.

(48) *Ibid.*, ss. 329, 429.

(49) 1919 Ocak ayında VENİZELOS, Küçük Asya'da hudutları "oralardaki aham kısmi veya külli bir nakil ameliyesi ile" daha iyi belirtmeyi teklif ediyordu. H. H. CARR, age, s. 40.

diğini kaydediyorlar (50).

Hakikatte bu teklifin Nansen tarafından, insanî ve iyi niyetli gayelerle ortaya atıldığını söylemekte birleşilmektedir (51). Bir müellif de, Nansen'e atfedilen bu mecburî mübadeleyi, gerçekte Lord Curzon'un ilham ettiğini yazmaktadır (52). Nansen de bu usulün babahâgimesi Müttefik Devletlere, hiç olmazsa onların İstanbul'daki temsilcilerine ait olduğunu iddia etmiştir (53).

Esasen, ferdî hürriyet ve hâkimiyet telâkkisine uygun olmayan bu mecburî mübadeleyi izah eden şey, iki komşu Devlet arasında kanlı bir tarihi kapamak ve artık barış içinde yaşamağa başlamaktır. Bazı yazarlara göre, bu şekilde hareket etmekle, daha kötü ve daha kanlı bir hayattan kurtulmak için, *kötü, fakat hiç olmazsa kansız* bir yol bulunmuştur (54). Kinlerin unutulması, veya teşvik edilmemesi ancak bir ayrılıkla temin edilebilir şeklinde düşünülmüştü (55). Neticede, bu kadar kökten bir usulün tatbiki, çapraşık bir hale getirilmiş bir azlık meselesinin, coğrafi sınırları değiştirmeksizin, iki Devletin anlaşması ile, halletmiş olduğuna ve bu meselenin eski vaziyetinde devamından doğması muhtemel uyumsuzlukları ve anlaşmazlıkları ortadan kaldırdığına işaret edilmektedir (56).

Mecburî mübadele, usulü, bütün haklı tenkitlere rağmen, daha yakın zamanlarda da tatbik edilmiş ve siyasî sebeplerle Tirol Almanları mecburî olarak, Reich'e nakledilmişlerdir (57). Nihayet II. Dünya Harbinden hemen önce, Hitler'in Chamberlain'e verdiği, 23 Ağustos 1938 tarihli tebliğde de (Md. 2), Koridor dahilindeki Alman ve Polonyalı nüfusun mübadele edilmesinden bahsetmekte idi (58).

(50) BİLSEL, age, c. II, ss. 293, 294; — SHERRILL, "Mustafa Kemal", *fransızca terc.* P. CAROLET, Paris, 1934, s. 126.

(51) BİLSEL, age, c. II, 294; — SEFERIADES, age, ss. 372, 375, bilhassa 377 ve 381.

(52) SHERRILL, age, s. 126.

(53) SEFERIADES, age, s. 374.

(54) BİLSEL, age, s. 294; — A. M. HYAMSON, "A Dictionary of International Affairs" London, 1946, "Turkey" maddesi, s. 326.

(55) GIRAUD, age, s. 61.

(56) KAWAN, age, s. 14.

(57) HENDERSON, age, s. 215.

(58) *Ibid.*, s. 287.

2 — İhtiyarî mübadele:

Hukuk ve Ahlâk bakımından, hattâ onu tatbik eden devletlerce de takbih edilen Mecburî mübadelenin mahzurlarından sıyrılmış bir usül, *İhtiyarî Mübadele*'dir. Ekseriya, bir arazi değişikliğinden sonra tatbik edilen bu mübadele, ilgili azlıklara, iki Devletten tercih ettiklerinin tebaası olmak veya kalmak hakkı verilir (59).

Bu şekilde, isteğe bırakılan mübadelelerin Utrecht Andlaşmalarından itibaren, 1713, birçok misalleri görülmüştür (60). Fakat "*ahali mübadelesi*" nden ilk bahseden andlaşmalar, 16-29 Eylül 1913 Türk - Bulgar ve 1 - 14 Aralık 1913 Türk - Yunan Andlaşmalarıdır (61). I. Dünya Harbinden sonra da, Versailles Andlaşması ile Belçika (Md. 37), Çekoslovakya (Md. 85), Danzig (Md. 106), Polonya (Md. 106), Slezvig (Md. 113) hakkında bu usul tatbik edilmiştir (62). Neuilly Andlaşması ise de, 1919, Yunanistan - Bulgaristan arasında ihtiyarî mübadele esasları kabul edilmişti. (63).

Umumî olarak, ihtiyarî mübadele andlaşmaları ilgili şahıslara belirli bir süre için bir hakkı hıyar tanır. Eğer bu süre içinde hiçbir müracaatta bulunmazlarsa, yeni durumlarını kabul etmiş sayılırlar (64).

Bizi ilgilendirmesi ve bu konuyu açıklaması bakımından, Türk - Yunan ve Türk - Bulgar Andlaşmalarından kısaca bahsetmek faydalı olacaktır.

16 - 29 Eylül 1913 İstanbul Andlaşmasınının 1 nci maddesinin ilk fıkraları şöyledir:

"Osmanlı İmparatorluğu tarafından Bulgar Kırallığına terkedilmiş arazilerde doğmuş (originaires) ve oraları ikametgâh ittihaz eylemiş (domiciliés) olanlar Bulgar tebaası olacaklardır. Buralarda doğup da Bulgar tebaası olanlar, dört senelik bir süre içinde, sadece mahalli makamlara müracaatla ve Osmanlı İmparatorluğu konsolosluklarına kendilerini kaydettirerek derhal Osmanlı İmparatorluğu vatandaşlığına geçme ihtiyarını haiz bulunacaklardır....

(59) SEFERIADES, "*L'Echange...*" age, ss. 351, 364, 403; — GIRAUD, age, s.

— KAWAN, age, s. 4; — REDSLOB, R.C.A.D.I., age, s. 46.

(60) BONFILS, age, s. 215.

(61) SEFERIADES, "*L'Echange...*", age, s. 352.

(62) REDSLOB, R.C.A.D.I., age, s. 48; — GIRAUD, age, s. 53; — SEFERIADES, "*L'Echange...*", age, s. 365.

(63) A. WURFBAIN, "*L'Echange Gréco - Bulgare des Minorités Ethniques*", Genève, 1930; — KAWAN, age, s. 13; — REDSLOB, R.C.A.D.I., age, s. 47; — SEFERIADES, "*L'Echange...*", age, ss. 365 - 370.

(64) ACCIOLY, age, ss. 220 - 221, No. 1010; — REYDELET, age, ss. 21-23.

Hakkı hiyar ferdi olacak ve Osmanlı İmparatorluğu için mecburi tutulmıyacaktır.... Terkedilmiş arazide Bulgar tebaası olmuş müslümanlar bu süre içinde askeri mükellefiyete tâbi tutulmıyacak ve hiçbir askerlik vergisi ödemiyecektir. Hakkı hiyarlarını kullandıktan sonra, bu müslümanlar, terkedilmiş olan araziden ayrılacaklardır....." (65).

Osmanlı İmparatorluğu ile Yunanistan arasındaki konuşmalar "İzmir vilâyetindeki rum çiftçileri ile, Makedonya müslümanları arasında bir ahali mübadelesi" mevzuu etrafında başladı (66) ve şu esaslar içinde neticelendi:

- 1 — Göç etme arzusu, mutlak bir şekilde, kendiliğinden izhar edilecek;
- 2 — Mübadele sadece Trakya kasabalarının ve İzmir'in rum halkı ile Makedonya ve Epir'in müslüman köyleri halklarını ihtiva edecek;
- 3 — İlgili iki devletin tayin edeceği dört üyelik bir karma komisyon mübadeleyi tatbik edecektir. (67).

Bu andlaşma tasdik edilmemiştir.

3 — Şahsî Muhtariyet:

Birinci Kesimin 3. paragrafında gördüğümüz muhtariyet, yalnız bir tek millî unsurun, belirli hudutlar içinde yaşaması halinde tatbik edilecek *Bölge Muhtariyeti* idi. Böyle durumlar istisnaîdir. Ekseriya millî taleplerin klâsik ülkeleri addedilen yerlerde, çeşitli millî topluluklar birbirine girmiş vaziyette, bir arada bulunur. Bu kesimin ilk iki paragrafında temas ettiğimiz hal çarelerinden daha mükemmel ve şüphesiz hukukî bir yol olan, *Şahsî Muhtariyet* sistemidir. Bu sistemde artık muayyen bir araziye değil, fakat, Devletin hudutları içinde, aynı millî akideye mensup bütün vatandaşları ferdî sıfatlarıyla bir arada toplıyan, bir teşkilâta tanınan muhtariyet kastedilmektedir (68). Bu fikirler, Avusturyalı Otto Bauer ve bilhassa Karl Renner tarafından işlenmiştir. (69).

Renner'in düşündüğü sistemin gayesi, Devlet içinde her millete yerini veren ve böylece siyasî iktidar için millî guruplar arasındaki mücadeleleri kaldıran bir paralel durum tesis edecek âhenkli bir düzenleme yapmaktır (70). Böylece, Renner, Devleti sadece bir insan toplulu-

(65) SEFERIADES, "L'Echange..", age, s. 351 ve aynı s., not 1.

(66) *Ibid.*, s. 356.

(67) *Ibid.*, ss. 357, 358.

(68) REDSLOB, R.C.A.D.I., age, s. 51.

(69) MANDLSTAM, "La Protection..", age, ss. 392 - 393; — REDSLOB R.C.A.D.I., age, s. 51. (RENNER'in bu konuya tahsis ettiği son eseri "Das Selbstbestimmungsrecht der Nationen, in besonderer Anwendung auf Oesterreich" viz. 1905 biz, bu eserin ana fikirlerini, işaret ettiğimiz yazarlardan naklediyoruz.)

(70) RENNER, age, s. 36 (REDSLOB'tan naklen, R.C.A.D.I., age, s. 51).

ğu sayan atomcu ve merkezîyetçi görüşü terkederek, Devleti millî varlıklardan mürekkep bir federasyon telâkki ediyor (71). Böyle bir sistemin faydası, Renner'e göre, milleti topraktan kurtarmak (72), yani coğrafi bir egemenlikten farklı bir talepte bulunmasını sağlamaktır: Millet araziye bağlı değildir (73). Onu, bu kadar zaman toprağa bağlı saymış olmak, feci mücadelelere sebep olmuş büyük bir hata idi. Mahalli birimler (üniteler) olan milletler toprağa bağlı değil, fakat mahalliyetleri icabı, toprağın üstündedirler. Onları, arazi taleplerinden kurtardıkları andan itibaren, artık çatışmazlar ve aynı siyasi çerçeve içinde iş birliğine hazır olurlar (74). Mekândan böylece kurtarılmış olan millî topluluklar, ancak psikolojik unsurları ile tespit edilebilirler. Burada, milliyetin sübjektif unsurları ile anlaşılabilir tarzının açık bir örneği görülmektedir (75). Millî toplulukların faaliyet sahaları iki şekilde tecessül etmektedir: Devlet tarafından, kamu hukukunun şahısları olarak tanınan millî topluluklar, her türlü üstün otoriteden bağımsız ve yalnız kendi teşebbüsleri ile hareket ettikleri, hususî menfaatlarını sağladıkları bir sahaya malik olacaktırlar. Bu bakımdan, Devlet içinde, belirli sınırları olmaksızın, Devletler halini alacaklardır (76). Fakat diğer taraftan hem Devletin, hem de mahallî birliklerin faaliyetine iştirak edeceklerinden, umumî iradenin teşekkülüne yardım etmiş de olurlar.

Böylece, eğer millî topluluk Devletin faal bir parçası ise, Devlete sadık bir şekilde itaat etmek, onun için bir vazife olacaktır. İktidara ortak olduğundan, artık kendini bir zıt kuvvet sayamayacağı gibi, bir bağımsızlık veya ayrılma teşebbüsüne veya mücadelesine de girişemez. Artık, bütün hakları ile olduğu kadar, bütün vazifeleri ile de topluluğun üyesidirler.

İşte, Renner'e göre, meseleyi bu tarzda anlayış, birbirlerine "*daire ile kare gibi*" zıt olan Millet ile Devletin uyuşmasını sağlayacaktır (77).

(71) RENNER "*Nationalitaetenbundesstaat*" diyor, age, ss. 41 vd. (REDSLOB'tan naklen, age, s. 51).

(72) RENNER, age, ss. 74 vd. (REDSLOB'tan naklen, age, s. 51).

(73) Aynı fikir için Bk. E. RENAN: "İnsan ne ırkını, ne dilinin ne dininin, ne suların, ne dağ silsilelerinin gösterdiği istikametini esirir", age, s. 209.

(74) RENNER, age, ss. 74 vd. (REDSLOB, age, s. 52).

(75) REDSLOB, R.C.A.D.I., age, s. 52.

(76) RENNER, age, s. 69. (REDSLOB, age, s. 52).

(77) REDSLOB, R.C.A.D.I., age, ss. 52-53.

Renner'in bu görüş tarzı, Baltık Devletlerinin kanunlarında aks bulmuştur. Bunlardan en belirtici olanı, 5 Şubat 1925 tarihli Estonya kanunudur; aynı tesir Letonya, Litvanya kanunlarında da görülebilir (78).

KESİM III. BELİRLİ MİLLİ KARAKTERLERİ OLMIYAN TOPLULUKLAR

I. ve II. Kesimlerde gördüğümüz durumların yanında, belirli millî karakterleri veya herhangi bir milliyete mensup olduklarına dair bir fikirleri bulunmayan topluluklardan da bahsetmek lâzımdır (79). Bunlar, bir arada adetâ erimiş çeşitli unsurlardan teşekkül ettikleri halde, bu halitadan ortaya yeni veya belirli bir millî tip çıkmamıştır; veya bunlar, sarîh bir millî karakter taşıma imkân bırakmayacak kadar sık sık, bir Devletin hâkimiyetinden diğer bir Devletin hâkimiyetine geçmiş insan topluluklarıdır (80). Meselâ, Balkanların cenubunda, Makedonya'da, Arnavutluk'ta yaşayanlardan büyük bir kısmının böyle olduğu söylenmiştir (81). Hattâ bunlar "millî" benliklerinden o kadar habersizdirler ki, kendilerine hangi milletten oldukları sorulduğu zaman dinlerini söylemektedirler (82); bu da, umumiyetle anlaşılman mânâda bir kıstas teşkil etme imkânını vermez (83). 1913 de, Arnavutluk kurulurken, buradaki halkın millî arzusunu öğrenmek için giden komisyonlara, yerliler, Yunanistan'la birleşmek arzularını Sırpça veya Sırbistan'a bağlanmak arzularını Rumca ifade etmişlerdi (84). o

İşte bu yüzden, bu arazi üzerinde eskidenberi birçok anlaşmazlıklar doğmuştur (85). Muhtelif Devletler, Milliyetler Prensibini ileri sürerek aynı bölge için hak iddia etmiş, her biri kendi lehine istatistikler

(78) Ibid., ss. 53; — MANDELSTAM, "La Protection.", age, ss. 444 - 445.

(79) LAVERGNE, age, s. 40.

(80) GIRAUD, age, s. 43; — SEIGNOBOS, age, c. I, ss. 162, 163.

(81) GIRAUD, age, s. 40; — R. PINON, "La Paix des Peuples par la S.D.P.", *La Paix des Peuples* dergisi, 25 février 1919, sayı 1, s. 53; — Ag. COMPTE-RENDU, ss. 188 - 189.

(82) LAVERGNE, age, s. 40.

(83) HOBZA, age, s. 406.

(84) JOHANNET, age, ss. 253 - 254; — "Pour les banlieusards de la race Grivitzia, Kir Nicholas était tantôt Turc, tantôt Grec ou Albanais, vu qu'on l'entendu parler dans ces langues et qu'il était en relations d'amitié avec des gens appartenant à ces trois race", P. ISTRATI, "La Vie d'Adrien Zograf", s. 8.

(85) SEFERIADES, age, 368 - 369; — SEIGNOBOS, age, c. I, s. 131.

tanzim ederek çoğunluğun Bulgar, Rum veya Sırp olduğunu isbata girişmişlerdir. Bu istatistiklerin hepsi de, ahalden büyük bir kısmının melez bir tip teşkil ettiği, ne Bulgar, ne Rum, ne de Sırp, fakat *Makedonyalı* olduğu hususunda mutabıktır (86). Bu vaziyet de, bu çeşit meselelerin halledilmez diye ilânına sebep olmuştur (87).

Giraud'ya göre, 1924 senesinde yazdığı bir eserde, Makedonya halkı, bir millî benliğe sahip olmadığı için Devlet de kuramazdı. Daha ziyade komşu bir milletçe temsil edilmeğe mütemayildir. Mesele, bu temsili hangi Devletin yapması icabettiğidir. Bu rolü hangi Devlete tevdi etmelidir. Milliyetler Prensibi bu soruya cevap vermiyordu. Bunun için Makedonya halkının maddî ve manevî menfaatlarını düşünerek, onu, en ileri bir medeniyete sahip olan, temsil işini en kolay ve en çabuk yapabilecek, âsaişi ve memleketin iktisadî gelişmesini en iyi sağlayacak olan Devlete bırakmak lâzımdır (88). Burada artık bir "millî" mesele değil, fakat bir "insanî" mesele bahis mevzuudur. Böyle bir arazide, bu şartlar içinde yaşayan insanların mukadderatı, Devletlerin şahsî politikalarına göre değil, fakat devletlerarası ve Devletlerin üstünde bir teşkilât tarafından düzenlenir ve denetlenirse, mahzurların bir dereceye kadar ortadan kalkacağı düşünülebilir.

KESİM IV.

AZLIKLARIN KORUNMASI (89)

A — Temas ettiğimiz bütün bu usuller, milliyetler meselesinin esaslı bir şekilde halledilmesini sağhyamamıştır. Yine çoğunluğu teşkil eden millî unsura dayanan birçok Devletlerin hudutları içinde yabancı milliyetlere mensup adacıklar, parçacıklar, *azlıklar* kalmasına mâni olunamamıştır. Esasen bunu önlemeğe, bilhassa azlıklar, Devlet içinde dağınık bir vaziyette iseler, imkân da yoktur (90). Azlıklar meselesini

(86) GIRAUD, age, s. 43.

(87) LAVERGNE, age, s. 41.

(88) GIRAUD, age, s. 44.

(89) Teferruath bilgi edinmek için Bk. Milletler Cemiyeti yayımlarından, '*Protection des Minorités de Langue, de Race ou de Religion par la Société de Nations*', 1931; 2 ème Edit..

(90) SCELLE, ag "Précis...", c. II, s. 191; — Z. M. ALSAN, age, s. 158; — REDSLOB, "*Les Principes...*", age, s. 214. — "Orta Avrupa'da ve Balkanlarda yaşayan 78 milyon nüfusun % 20 sini, yani 15,6 milyonu, azlıklar teşkil etmektedir." Institut National de la Statistique et des Etudes Economiques yayımlarından, "*Les Minorités Ethniques en Europe Centrale et Balkanique*", Paris, 1946, s. 91. — Ayrıca bu eserdeki ilgiye değer renkli haritalara Bk. (Kapak cebinde).

ortadan kaldıracak hiçbir hudut değişikliği olamaz (91). Böyle olunca, azlıkların korunması, yani onların, çoğunluğun hakları uğrunda ezilmemesi, kendi benliklerinin gelişmesi sağlanmalıdır (92). Bu mühim bir meseledir; "azlık" kelimesi ile "*karışıklık*" kelimesi aynı mânaya gelir olmuştur (93). Azlıkların hakları korunurken iki nokta da göze önünde tutulmuştur: 1 — Çoğunluğu teşkil eden millî unsurun azlıkların millî vasıflarına zarar vermemesi; 2 — Azlıkların, Devletin temelini siyasî yollarla sarsmamaları (94). Bu usül, bazılarının dediği gibi, yapıcı değildir; her millî azlığa bağımsız bir yurt temin etmez; sadece, içinde kendilerine has medeniyetlerini serbestçe inkişaf ettirecekleri sınırları çizer (95).

B — *Tarihçe* — Azlıkların korunması meselesinin oldukça eski bir tarihçesi vardır (96). Reform sıralarında müdafaası yapılan iman hürriyetinden sonra, Avrupa'nın hıristiyan memleketlerinde, dinî azlıkların korumak gayesiyle birçok anlaşmalar görülür (97). Daha önceleri Fatih'in hıristiyan azlıklara tanıdığı imtiyazları da hatırlamak lâzımdır (98). Bazı yazarlar, azlıkların korunmanın, şarkta bilhassa Osmanlı İmparatorluğunda, başlamış olduğu fikrindedirler (99).

(91) R. REYDELET, age, s. 3.

(92) REDSLOB, R.C.A.D.I., age, s. 57.

(93) TITULESCOU Dict. Dipl., c. II, s. 95/1.

(94) GIRAUD, age, s. 48; — DE LAPRADELLE, F. — DUPRAC'ın "*La Protection des Minorités*", Paris, 1922, eserine önsözünden (REYDELET'den naklen age, s. 1).

(95) K. STRUPP, "*Eléments du Droit International Public Universel, Européen et Américain*", Paris, 1930, 2ème édit., c. I, s. 99, (Aynı eserin 1 nci baskısının Adil Vekâletince tercümesi, "*Avrupa ve Amerika Umumi Hukuku Düvel Mebdeleri*", İstanbul, 1929, c. I, s. 80;) — REDSLOB, R.C.A.D.I., age, s. 57; — HOBZA, age, s. 395; — Le FUR, "*D.U.H.*", age, ss. 396-397.

(96) Romalıların *jus gentium*'unda praetor peregrinus müessesesi azlıkların korumanın eski bir şekli olarak telâkki edilebilir. REDSLOB, R.C.A.D.I., age, s. 57, not 1.

(97) A. REŞİT, "*Ekalliyetlerin Himayesi*", İstanbul, 1933, ss. 5-6; — Le FUR, "*D.U.H.*", age, s. 397; — SCALLE, "*D.I.P.*", age, 1944, s. 423; — REDSLOB, R.C.A.D.I., age, ss. 58-59.

(98) Bk. bilhassa Z. M. ALSAN, age, 292 - 293. — A. Ş. ESMER, age, s. 39; — MANDELSTAM, "*La Protec.*", age, ss. 439 - 441.

(99) P. GHALİ, "*Les Nationalités Détachées de l'Empire Ottoman à la Fin de la Guerre*", Paris, 1934, s. 47; — HOBZA, age, s. 419; — MANDELSTAM, "*La Protec.*", age, ss. 369 - 370.

Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili olarak, azlıkları koruma meselesi XIX ncü asır içinde bütün Avrupa siyasetinin müşterek meselesi hâmi almıştır.

18 Şubat 1856 *Hattı Hümayun*'u, "cizye" yi kaldırıyor ve Osmanlı vatandaşları hıristiyanlara, şahsî hukuklarının, mensup oldukları dinin mezaî teşkilâtlarınınca düzenlenmesine müsaade ediyordu (100).

Hat'ta:

"..... Memaliki mahrusayı şahanemde bulunan hıristiyan ve sair tebaayı gayri müslime cemaatlarına ecdadı âzâmım tarafından verilmiş ve sını âhirede ita ve ihсан kılınmış olan bilcümle imtiyazat ve muafiyeti ruhaniye bu kere dahi takrir ve ipka kılınıp...."

.....dikten sonra cemaatların teşekkül tarzlarından bahsediliyor ve:

"..... bir mezhebe tabi olanların adedi ne miktar olursa olsun ol mezhebin kemali serbesti ile icra olunmasını temin için tedabiri lâzime ve kaviyenin ittihaz kılınması ve mezhep ve lisan veyahut cinsiyet cihetleriyle sunufu tebaayı saltanatı seniyemden bir sınıfın âhır sınıftan aşağı tutulmasını mutazammın olan kâfei tâbirat ve elfaz ve temyizat muharreratı divaniyeden ilelebed mahvül kılınması ve ahadı nas beyninde veyahut memurin taraflarından dahi mucibi şin ve âr olacak veya namusa dokunacak her türlü tarif ve tavsifin istimal kanunen men olunması ve çünki memaliki mahrusamda bulunan her din ve mezhebin ayini berveçhi serbesti icra olunduğundan tebaayı şahanemden hiç bir kimesne bulunduğu dinin ayinini icradan men olunmaması ve bundan dolayı cevri ceza görmemesi ve tebdili din ve mezhep etmek üzere kimse icbar olunmaması ve saltanatı seniyemizin memurin ve hademesinin intihap ve nasbı tensib ve iradei şahaneme menut olarak tebaayı Devleti Aliyemin cümlesi her hangi milletten olursa olsun devletin hizmet ve memuriyetlerine kabul oluncaklarından bunlar ehliyet ve kabiliyetlerine göre umum hakkında mer'ül icra olacak nizamata imtisalen memuriyetlerde istihdam olunmaları ve saltanatı seniyem tebaasından bulunanlar mekâtibi şahanemin nizamatı mevzualarında gerek since ve gerek imtihanca mukarrer olan şeraiti ifa eyledikleri takdirde cümlesi bilâ fark-u temyiz Devleti Aliyemin mekâtibi askeriye ve mülkiyesine kabul olunması ve bundan başka her bir cemaat maarif ve hiref ve sanayie dair milletçe mektepler yapmağa mezun olup...."

.....derek, mekteplerin öğretim şekilleri tesbit edildikten sonra, çeşitli cümlelere mensup tebaa arasında "ticaret veyahut cinayete müteallik zümrelere gelecek cemi devainin "muhtelit divanlara havale" olunacağını ve

(100) P. GHALI, age, ss. 47 vd.; — *Hattı Hümayunun sureti için Bk. Y. ABA-BAK "Tanzimat Fermanın Tahlili", "TANZİMAT" İstanbul, 1940, s. 56.*

bü divanlarda azlıklara hususî haklar tanıyan usulü kaydediyoruz (101).

1856 *Hattı Hümayun*undan bu parçayı aynen nakletmemizin sebebi, 1919 dan sonra "azlıkların korunması" şeklinde müsbet Devletler Hukukuna geçecek olan bütün hükümlerin, aşağı yukarı, bu surette gösterilen esaslar çerçevesi içinde olmasıdır. Aradaki fark, sonuncuların Milletler Cemiyeti'nin teminatı tanındığı halde, *Hattı Hümayun*'un "alâmeti şerifeme itimat kılasız" diyerek *tek taraflı* bir teminat teşkil etmesidir (102).

Paris Kongresi kararları icabından olarak, Eflâk ve Buğdan hakkında Bâb-ı Âli'nin Rusya, Avusturya, Fransa, İngiltere, Sardunya ve Prusya ile akdettiği 19 Ağustos 1958 tarihli Paris Mukavelesinin 5 nci bendine şu teminat konulmuştu:

"Buğdanlı ve Eflâkluların kâffesi huzuru kanunda virgü tediyesi hususunda müsbet olacaklar ve Emareteyn'in ikisinde dahi hidmeti umumiyede istihdam olunabilecekler ve serbestiyeti şahsiyeleri temin olunacaktır. Kanun icap etmedikçe hiç kimse ahzû tevkif ve muhakemeye davet olunamayacaktır. Sureti meşruada ve menafii umumiyede olmadıkça ve bedeli verilmedikçe hiçbir kimsenin emlakı alınmayacaktır. Buğdanlı ve Eflâklular kangı mezheb hıristiyaniyede bulunur ise bulunsunlar hukuku politikadan siyyanen istisna edeceklerdir. İşbu hukukun istifadesi ahkâmı kanuniye ile mezahibi sairine dahi tevsi olunabilecektir. Elhaletülfazihî bazı sınıf ahalinin malik oldukları kâffî imtiyazat ve muafiyet ve inhisarat ilga olunacaktır. Köylülerin ahvalini ehlâk zımında eshabı arazi ile zürrain münasebatını tanzim eden kanunlar tahîr rüyet ve muayenesine mübaşeret olunacaktır. Bîcümle nizamâtı bîkâfiye ve kuraiye tevsi kılınacaktır." (103).

1878 Berlin Andlaşmasının 5., 27., 35., 44. ve 62 inci maddeleri hususta hükümler ihtiva etmekteydiler. Meselâ, Bulgaristan'ı ilgilendiren 5 nci maddede şöyle deniyordu:

".... Bulgaristan'da ihtilâfî dinî mezheb hiç kimse için hukuki malîyet ve politikiyeden istifade ve hidmeti umumiye ve memuriyet ve şerefe malîyet veya her nerede olur ise olsun icrayı hırfet ve san'atte nâhil tutulmaktığına mahrum edilmekliğe sebep addolunmayacaktır."

Andlaşmanın 62 nci maddesi ise, bir taraftan bütün Osmanlı Devletleri içindeki "ekalliyetler" e şamildir ve Osmanlı Devletinin işleri

(101) Y. ABADAN, age, ss. 56 - 57 arasında *Hattı Hümayun*'un suretinde. Ayrıca Bk. E. Z. KARAL, "*Osmanlı Tarihi V. cilt, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri, (1789 - 1856)*", Ankara, 1947, T.T.K. yayını, XIII, Seri, No. 16, 5, ss. 255-256.

(102) Bk. K. STRUPP, age, c, I, s. 100.

(103) A. REŞİT, age, ss. 7-8.

müdahale için Avrupa'nın kodaman Devletlerinin ellerinde çok bereketli bir kaynak olmuştur; diğer taraftan, Fransa'nın, kapitülasyonları kötü bir tefsirle, elde etmiş olduğu himaye hakkını teyit etmiş oluyordu (104).

Bunlardan başka "Teselya kıtalarıyla havalisinin Yunanistan'a terkini mutazammın 1881 tarihli Mukavelename" ye, "Bosna ile Hersek kıtalarının Avusturya - Macaristan'a ilhakını tasdik eden İstanbul Protokolü" nde, Şubat 1909, "Bulgaristan'ın istiklâlini tasdik eden Protokol" de, İstanbul, Nisan 1909, "İlk Balkan Harbi (1912 - 1913) ni neticelendiren Londra musalehası (Mayıs 1913) esasına tevfikân Bâb-ı Âli'nin İstanbul'da Bulgaristan (29 Eylül 1913) ve Sırbistan (1 Mart 1914) ile akdettiği muahedelere ve Atina'da Yunanistan ile imzaladığı mukavelenameye" karşılıklı olarak azlıkların haklarını korumak yolunda hükümler konmuştur (105).

I. Dünya Harbine kadar bu çeşit korumaların birçok misalleri görülmüştür (106). I. Dünya Harbi'nin sonunda kurulan sistem bu bakımdan yeni değildi; yenilik, ihtiva ettiği devletlerarası teminatdadır (107). I. Dünya Harbinde bu azlıklar meselesini ele almakta, siyasi ve iktisadî şartların yanında, sosyalist partilerinin, muhtariyet ve hakların korunmasını isteyen Yahudi hareketlerinin ve harp içinde faaliyette bulunan barışçı teşkilâtların gayretleri de âmil olmuştur (108). Wilson'un hazırladığı tasarının 1 nci maddesinde "Yüksek Akit Taraflar, icrası âmme nizamına veya umumî âdaba mugayir olmıyan herhangi bir itikat, din veya fikrin serbestçe ifade ve icrasına hiçbir veçhile müdahale etmemek" hususunda mutabık kalacaklardı (109). Azlıkların korunmasına, Wilson'un arzusuna rağmen, Milletler Cemiyeti misalinde temas edilmemiş, bu mesele daha sonraki andlaşmalarla çözülmek istenmiştir. Fakat, koruma, onu arzu edenlerin istedikleri derecede varamamış ve hakikî vaziyet Wilson'un tasarısında ifade edilenden

(104) *Ibid.*, ss. 8-9; — MANDELSTAM, "La Protection...", age, ss. 376 - 377.

(105) Bk. A. Reşit, age, ss; 10, 11, 12, 15.

(106) 1919 dan önceki tarihçe için Bk. REDSLOB, R.C.A.D.I., age, ss. 58 - 59; DUPUIS, age, ss. 48 - 51; SCELLE, ag. "Précis.", c. II, ss. 188 - 189; — *ibid.*, "B.I.P.", age, 1944, s. 423; — SEFERIADES, age, ss. 321-322; — A. REŞİT, age, ss. 4-15; — MANDELSTAM, age, ss. 369-382.

(107) REYDELET, age, s. 1.

(108) MANDELSTAM, age, ss. 392, 392-394, 394-395.

(109) LE FUR, "D.U.H.", age, s. 398.

farklı bir mahiyet almıştır. (110).

C — *Modern kaynaklar* — 1919 dan sonra tesbit edilen, azlıklara ait haklar, dört gurup metinde toplanabilir (111):

1 — Umumî Barış Andlaşmaları: Avusturya için (Bölüm III, Kesim V), Burgaristan için (Bölüm III, Kesim IV), Macaristan için (Bölüm III, Kesim VI), Türkiye için (Bölüm I, Kesim III);

2 — Azlıklar hakkında hususî andlaşmalar: Polonya ile (28 Haziran 1919), Yugoslavya ile (10 Eylül 1919), Çekoslovakya ile (aynı tarih), Rumanya ile (9 Eylül 1919), Yunanistan ile (10 Ağustos 1920).

3 — Bazı Devletlerin - Arnavutluk, Estonya, Letonya, Lituanya, Finlandiya, Irak - Milletler Cemiyetine girerken bu duruma katıldıklarına dair verdikleri tek taraflı demeçler;

4 — Diğer bazı Devletlerin kendi aralarında yaptıkları hususî yani tarafları sadece iki Devletin teşkil ettiği andlaşmalar: Çekoslovakya ile Avusturya arasındaki, 7 Haziran 1910 Brun Sözleşmesi gibi.

Azlıkların hakları ile ilgili hükümler, "Yeni Devletler ve Azlıkların Korunması Komisyonu" nca hazırlanmıştır. Yeni veya ülkeleri harpten sonra büyümüş olan Devletler bunların konmaması hususunda önce şiddetli bir mukavemet göstermek istemişlerdi. Büyük Devletler bunda barış için bir teminat vasfını görerek, ısrar ettiler, ve zorla kabul ettirdiler. Koruma sistemi, azlığı olan bütün Devletlere tatbik edilecek müşterek bir hukuk değil, fakat bazı Devletlere kabul ettirilen hukukî hükümlerdir, denilebilir. Sonraları bunların genişletilmesine rağmen, büyük Devletler, yine bu hükümlerin dışında kalmışlardır (112).

D — *Azlıklara tanınan haklar* — Azlıklara tanınan hakları Scelle şu şekilde hülâsa etmektedir (113):

Önce *vatandaşlık sıfatı* tanınmıştır. Hiçbir hükümet, azlıkları hak sahibi oldukları vatandaşlıktan mahrum edemez. Bu istikamette gir-

110) Ibid.

(111) Z. M. ALSAN, age, ss. 157 - 160. A. REŞİT, age, ss. 16-20, bilhassa 19-20 — GIRAUD, age, s. 48; TITULESCO, age, s. 96/1; — MANDELSTAM, *Dict. Dipl.* c II, s. 1031; — DUPUIS, age, ss. 51-52; — LE FUR, "*D.U.H.*", age, ss. 398 - 400 — REYDELET, age, ss. 15 - 16; — MANDELSTAM, "*La Protec.*", age, ss. 398 - 403; — SCELLE, ag. "*Précis.*", c. II. ss. 195 - 196.

(112) SCELLE, "*D. i. P.*", age, 1944, s. 423.

(113) Ibid., ss. 426 - 427.

gülecek her türlü teşebbüs ve alınacak her türlü tedbir yasak edilmiştir.

Sonra, bazı anlaşmalarda, *hayatın, şahsî hürriyetin korunması, meslek seçme serbestliği, mülk edinme* hususunda diğer vatandaşlarla eşit haklar, *medenî ve beledi haklarda "hukuken ve fiilen" eşitlik, siyasi haklar eşitliği, memuriyetlere giriş* hakkında vatandaşlarla eşit haklar, *malî sahada eşitlik, mezhepler arasında ayırma yapmaksızın din hürriyeti*, yalnız hususî hayatta değil, fakat aynı zamanda idarî ve adli makamlarca da resmen tanınmak üzere *istediği dili kullanma serbestliği*, kabul edilmiş bulunmaktadır. Nihayet, bunlardan en önemlisi, çocuklara verilecek *eğitim hususunda muhtariyet*; çünkü bu, azlıkların kendilerine has kültürlerini ve kendi ruhlarını muhafaza etmek hususunda en esası bir vasıtaadır. En çok anlaşmazlıklar da bu konuda çıkmıştır. Bu hususta iki mesele vardır: Biri, Devlet okulları, diğeri bunların yanında azlıkların okulları. Devlet okullarında çocuklara verilecek öğretim, eğer azlıklara mensup öğrencilerin miktarı gerektiriyorsa, kendi dillerinde olmak gerektir. Azlıkların okullarına gelince, azlık gruplarının böyle okullar açmak, idare etmek, hattâ Devlet bütçesinden yardım görmek ve istemek hakları vardır (114).

E — *Azlıkların vazifeleri* — Azlıklara tanınan bu haklara mukabil onların da vazifesi, sınırları içinde yaşadıkları Devlete karşı dürüst hareket etmektir (115). Azlık anlaşmalarının hiç birine bu "vazifeler" hakkında bir madde konmamıştır. Bu, şüphesiz, bir boşluktur.

Parlâmentolar arası 21 nci Konferansta şu formül kabul edilmiştir: "Bir ırk, dil veya din azlığına mensup olma vakıası, bir Devletin tebaasını bu Devletin anayasasının ve kanunlarının yüklediği vazifelerden beri kılmaz" (116).

Azlıkların başlıca vazifesi olarak kastedilen *Jürüstlükten*, Devlete sadakat göstermek ve ona zarar verecek her türlü hareketten çekinmek kastedilmektedir (117). Tarihte, azlıkların kendilerine yakın saydıkları

(114) Daha geniş bilgi edinmek için Bk. REYDELET, age, ss. 17 - 25, 27 - 37; — MANDELSTAM, "La Protec.", age, ss. 411 - 436; — REDSLOB, R.C.A.D.I., age, ss. 50 - 61; — LE FUR, "D. U. H.", age, s. 399; — K. STRUPP, age, c. I, ss. 101 - 102 (Ag. terc. c. I, ss. 80 - 81).

(115) REYDELET, age, s. 27; — SCELLE, ag "Précis.", c. II, s. 217; — MANDELSTAM, Dict. Diplom. c. II, s. 105/2.

(116) SCELLE, ag. "Précis.", c. II, s. 219.

(117) REYDELET, age, s. 27.

rı büyük komşu Devletlerin teşvikiyle, tebaası oldukları Devlete karışık ayaklandıkları ve komşu Devletlerin de bu Devletin içişlerine karışık ları görülmüştür (118). Küçük - Kaynarca'dan itibaren (1774) sık sık "Düvel-i Muazzama" Bâb-ı Âli'nin işlerine müdahale etmiş ve bu hareket tarzı her zaman, menfaattan uzak, diğercil niyetlerle olmamıştır (119).

Bu sebeple, Lozan'da azlıklar meselesi çetin tartışmalara yol açmıştır. Heyetimiz, soy ve dil azlıklarına devletlerarası teminat altına da hukuk tanımayı reddetmiştir (120). Fikrini şöyle ifade etmiştir: "Azlıklar hukukunu, heyet, öbür memleketlerdeki müslümanlara aynı haklar temin edilmek şartıyla kabul edebilir. İstisnaî hiçbir şey kabul edemez. Azlıkların himayesini Türk hâkimiyetine ve istiklâline hak verici bir bahane olarak kullandıramaz" (121). Lozan Andlaşması'nın esaslar içinde gerçekleşmiştir (122).

F — *Teminat* — Azlıklara tanınan bu kadar geniş ve bazan da meselâ komşu Devletler tarafından teşvik ve tahrik edildiği takdirde devlet için tehlikeli olabilecek hakların teminat altına alınması zarurî görülmüştür (123). Bu teminat iki cepheidir: Biri Devletlerin anlaşmaları tarafından sağlanan teminat, diğeri devletlerarası teminat.

Anayasa ile ilgili teminat, azlıkların haklarının anayasa hükümleri ile aynı değerde sayılacak şekilde, millî kanunlar mahiyetini vermek tarzındadır (124). Bu konuda tipik bir misal olan Polonya Andlaşmasının 12 nci maddesini göstermek kâfi sayılabilir:

„Polonya Andlaşmasının ırk, din veya dil azlıklarına taalluk eden ve anayasada mündemiç imiş gibi kıymeti haiz olmak üzere millî hukuk haline gelmesi gereken hükümlerini Milletler Cemiyetinin teminatı altına konması devletler arası vazifeler hükmünde addeder. Bunlar Milletler Cemiyeti Meclisi çoğunluğunun muvafakatı olmaksızın değiştirilemez." (125).

Anayasa ile ilgili teminatın yanında, Milletler Cemiyetinin teminatı

(118) SCELLE, ag. "Précis.", c. II, s. 219.

(119) MANDELSTAM, "La Protec.", age, ss. 373 - 382.

(120) BİLSEL, age, c. II, s. 271.

(121) *Ibid.*, c. II, s. 276. — Z. M. ALSAN, age, ss. 160 - 161.

(122) Lozan'daki tartışmalar için Bk. BİLSEL, age, c. II, ss. 271 - 283.

(123) LE FUR, "D. U. H.", age, s. 400.

(124) SCELLE, "D. I. P.", age, 1944, s. 424.

(125) K. STRUPP, age, c. I, s. 102; — LE FUR, "D. U. H.", age, s. 400.

MANDELSTAM, "La Protec...", age, s. 448.

tı da konulmuştu. Meclis, bu hakların sağlanmasıyla ve bunun için de lüzumlu kararlar almakla görevlidir. Azlıklar rejiminin ancak Milletler Cemiyeti Meclisinin çoğunluğunca değiştirilebileceği kabul edilmiştir. Bu husus, azlıklar rejimine *devletler - üstü* bir vasıf vermektedir: Meclis, oy birliğiyle karar verme gibi, zorluk çıkaran bir usülden kurtarılmış olmaktadır. Fakat meclis, mürakabesini kullanmakta veya kullanmamakta serbest değildir. Andlaşmalarda kabul edilen bir usüle bağlıdır (126).

G — *Usül*. — Azlıklara ait hakların ihlâli halinde, meclis üyeleri için tetkikini teklif edebilirler. Böyle olunca, Meclise üye olmayan Devletlere ve bilhassa azlıklara bu hak tanınmamış bulunmaktadır. Bu usülle, haksız ve yersiz şikâyetlere fırsat vermemek ve böylelikle, azlıkların tâbi oldukları Devlet içinde ve hattâ devletlerarası toplulukta barışın tehlikeye maruz bırakılmaması düşünülmüştür. Meclis üyesi olmayan Devletler, misakın 11 nci maddesi delâletiyle - barışı tehlikeye koyan ve devletlerarası âhengi bozabilecek mahiyette herhangi bir hâdise karşısında - meclise müracaat edebilirler. Böylece, azlıklar meselesi vahimleşmiş telâkki edilince, bütün Devletlere meclise baş vurma hakkı tanınmış olmakta idi (127).

Meclisin takip edeceği usül de basit değildir. Meclis üyeleri müracaatlarını azlıkların bir şikâyet dilekçesi üzerine yaparlar. Dilekçe Milletler Cemiyeti Sekreterliğine verilir. Genel Sekreterlik, bazı şartlara uygun olması gereken (128) dilekçe üzerine, resen malûmat toplar ve dilekçeyi ilgili Devlete tebliğ eder. İlgili Devlet cevabını hazırlar. Böylece teşekkül eden dosya, Meclis üyelerinden bir vya birkaçının müracaatı ile birlikte, meclisin seçtiği "üçler komitesi" ne verilir. İnceleme sonunda komisyon bir karar alması için işi Meclise arzeder. Eğer şikâyeti yersiz görürse mesele "üçler komisyonu" nda neticelendirilir. Aksi halde, Meclis hâdiseyi inceledikten sonra uygun gördüğü tedbirleri alır. Bu hususta Meclisin yetkisinin teklifte bulunmaktan ibaret olduğunu işaret etmek lâzımdır. Gerekli görülürse Milletlerarası Daimî Adalet Divanının istişarî mütalâasına baş vurulur. Böyle bir anlaşmaz-

(126) SCALLE, "D.I.P.", age, 1944, ss. 424 - 425.

(127) LE FUR, "D.U.H.", age, ss. 401.

(128) Bk. REYDELET, age, s. 60; — MANDELSTAM "La Protection...", age, s. 401; — LE FUR, "D.U.H.", age, s. 401; — A. REŞİT, age, s. 23.

lık halinde azlıkları Meclis Üyesi Devlet temsil eder. Diğer taraf, İğil Devlettir (129).

H — *Sistemin tenkidi* — Bu sistem birçok tenkitlere maruz kalmıştır. Azlıklar rejimi etnik toplulukların maddî ve manevî menfaatlerini koruyacak ve bu koruma da teminat altına alınacaktır. Halbuki müessese tamamen siyasi bir istikamet almıştır: Azlıkların aynı etnik veya kültürdeki Devletle birleşme temayülünü doğurmuştur (130).

Esasen "Azlık" terimi de tarif güçlüğüne sebep olmuştu. Bir "Azlık" nedir? Andlaşmalar bu hususta bir şey söylemiyor. Eskiden beri yerleşmiş olanlarla, yeni gelmiş bulunanlar arasında fark var mıdır? Azlığın teşekkül etmesi için kaç kişinin bir araya gelmesi lazımdır? Bu mesele, Redslob'a göre, kesin bir neticeye götürmeyecek olan "azlığın unsurları" meselesine sürüklenecektir. (131).

Zaten hukuk bakımından azlıklara haklar tanınması meseleyi çömeğe de kâfi gelmiştir. Sanıldığığının aksine, azlıklarla Devlet arasındaki anlaşmazlıkları doğuran sebep, kanun hükümlerinin yokluğu veya yetersizliği değil, fakat çıkarılan idarî müşkülât ve kanunların ruhuna ve hattâ lâfzına uygun olmıyan tatbikattır; bu çeşit muameleler hakkında yazılı olmaz ve sadece idarî güçlüklerden doğar; onlara meydan vermemek de iyi niyet ve dirayet meselesidir (132). Azlıklar rejiminin tatbikat sahasına konduğu sıralarda, Devletlerarası ahlâk bu arıza tarzından uzak olduğu kadar, hükümetlerin psikolojisi de tamamen istikamette idi. Milletler Cemiyetinin yıkılmasından birkaç sene önce, bu karışık usül tamamen kullanılmaz bir hale gelmişti (133).

(129) Usul hakkında tafsilât için Bk. STRUPP, age, c. I, ss. 103 - 167, Terc. c. I, ss. 81-82); — Z. M. ALSAN, age, ss. 159 - 160; — REŞİT, age, ss. 23-24; — REDSLOB, R.C.A.D.I., age, ss. 62-66; — SCELLE, "D.I.P.", age, 1944, s. 430; — MANDELSTAM, "La Protec.", age, ss. 455 - 497; — REYDELET, age, ss. 59 - 104; — "La S.D.N., Ses Fins, Ses Moyens, Son Oeuvre", Genève, 1935, ss. 126-126, Milletler Cemiyeti Genel Sekreterlik yayımı; — Daimi Adalet Divanı'nın azlıklar meselesi karşısında durumu için Bk. N. FEINBERG, "La Jurisdiction et la Jurisprudence de la C.P.J.I. en Matière de Mandats et de Minorités", R.C.A.D.I., 1935, c. I, ss. 662 - 681, 694 - 702.

(130) SCELLE, "D.I.P.", age, 1944, s. 430.

(131) TITULESCOU, age, s. 96/2; — REDSLOB, "Les Principes..", age, s. 23; — SCELLE, "D.I.P.", age, 1944, s. 425; — LE FUR, "D.U.H.", age, s. 403; — LE FUR, "D.U.H.", age, s. 48.

(132) LE FUR, "D.U.H.", age, s. 407.

(133) SCELLE, "D.I.P.", age, 1944, s. 430.

M. de Heyking, azlıkların ne Milletler Cemiyeti Meclisinde, ne Umumi Heyette, ne Genel Sekreterlik nezdinde temsil edilmemiş bulduklarını, çünkü, hukuken mevcut olmadıklarını işaret ediyor. Usul, azlıkların Meclis reisine dilekçe vermelerine müsaade etmediğinden, başka dilekçe gerekli yolu takiben Meclise verilmiş olsa bile, ilgili Devletin temsilcisi izahat vermek için çağırıldığı halde, azlık bu imkânı bulamayacaktır. P. - Duparc da aynı fikirdedir (134).

Bunu önlemek için şu teklifte bulunulmuştur:

Meclis, a) Milletler Cemiyeti üyelerinden birinin; b) ilgili azlığın parlâmantodaki temsilcilerinin, c) bir üniversitenin, d) muhtar şehirlerin veya korporasyonların, e) bir tarikat temsilcilerinin, f) bir ticaret odasının veya içtimaî, iktisadî mahiyette diğer merkezî teşkilâtların talepleriyle de harekete geçmelidir (135). Milletler Cemiyeti Lehinde Devletlerarası Birliğin 1923 de, Viyana 7 nci konferansında aynı esaslar kabul edilmişti (136).

Fakat mevzu hukuk kaideleri, hukuk süjesi olarak fertleri veya milletleri değil, Devletleri tanıdığından (meselâ Milletlerarası Daimî Adalet Divanı statüsününün 34 üncü maddesi), azlıkların doğrudan doğruya devletlerarası adalet organlarına başvurmalarına imkân bırakılmamıştı.

Fransız Ekonomi Bakanlığı İstatistik ve Ekonomik İncelemeler Enstitüsünün yayımladığı "Les Minorités Ethniques en Europe Centrale et Balkanique" adlı eserde; Balkanlar ve Orta Avrupa'da etnik azlıklara mensup 78 milyon insanın yaşadığı tespit edildikten sonra; umumî mahiyette olmak üzere şöyle deniyor:

"Şüphesiz, eğer bu azlıkların miktarı azaltılabilirse; milletler arasında barışın temellerini sağlamlaştıracak bir işbirliği kurmak imkânları da aynı nisbette artacaktır. Azlıkların tamamen ortadan kaldırılmasının mümkün olmadığına da şüphe yoktur. Hattâ bunların ortadan kalkması bizzat Devlet için de elverişli olmayacaktır. Çünkü azlıklar Devlet içinde ekseriya o Devletin lehine olan iktisadî faaliyetlerde bulunmaktadırlar.

"Burada tetkik ettiğimiz muhtelif memleketlerin azlıkları için düşünülebilecek hal çaresi üzerine bir mütalâa serdetmekten sakındık.

(134) REYDELET, age, s. 120.

(135) İbid., s. 121.

(136) İbid.

Zira, çok zaman azlıklar meselesinin halli birçok siyasî, stratejik ve iktisadî âmillere bağlı olmaktadır ki bunların incelenmesi bu etüdümü zün dışında kalmaktadır.

“Mamafih, bu meselenin halli münhasıran etnografya bakımından bulunmak istenildiğinde, üç etnik azlık (yani yaygın azlık, toplu azlık ve sınır azlıkları) ayırdetmek gerekmektedir.

“*Yaygın azlık* için şu hal sureti düşünülebilir: Ya 1919 senesinde ilk defa olarak ihdas edilen azlıkları devletlerarası koruma rejimine benzer bir rejim vücuda getirmek veya nüfus mübadelesi yapmak. Bu mübadele ya mecburî veya ihtiyarî olabilir. Bu iki şekil arasında tercih sadece bir şekil meselesinden ibarettir. Bununla beraber iki komşu Devlet dahilinde yaygın (dispersé) bir surette yaşamakta olan azlıklar bahis konusu olunca siyasî noktayı nazardan bu iki şekil arasında en uygun olanın mecburî mübadele şekli olduğu görülmektedir. Bu suretle bu azlık guruplarının mensup oldukları devletlerin merkezî hükümetlerince girişilen temsil ameliyelerinden doğan her türlü çatışmaların önüne geçilmiş olur. (2).

“*Toplu azlıklar* için ise, muayyen bir muhtariyeti, ezcümle kültür sahasında ve idarede muayyen bir nisbette muhtariyeti tazammun eden hususî bir statünün ihdası düşünülebilir. (Bu hal sureti 9 Aralık 1919 tarihinde Paris’te Müttefiklerle Romanya arasında imzalanan andlaşma kabul edilmiş olup Transilvanya’da yerleşmiş bulunan Siul ve Sakson camialarının dinî ve öğretim muhtariyetlerine taallük etmekte idi. Andlaşmanın 11 nci maddesine göre, “Romanya, Romanya Devletinin kontrolü altında olmak üzere, Transilvanya’nın Szeckler ve Saksonlar camialarına dinî ve tedris meseleleri hususunda mevî bir muhtariyet bahşetmeyi kabul etmekte” idi.)

“Böyle bir statüyü istihdaf eden hal sureti azlıkların mensup olduğu Devlet tarafından kabul edilebilir: Çünkü, temsil siyaseti daima kıtaa uğramağa mahkûmdur. Bu azlıkların bir Devlette diğer bir Devlette nakline gelince, böyle bir hareketi tasavvur etmek zaten güçtür, zira mevzuu bahis olan, sayıca mühim, topluluk şuuru ve dayanışma müniyeti umumiyetle gayet gelişmiş bir durumda bulunan, yaşadıkları memlekette çok uzun bir zamandanberi yerleşmiş, binaenaleyh bu memlekete bağlı insan topluluklarıdır.

“*Sınır azlıklarına* gelince, rasyonel hal sureti ilgili Devletler arasındaki siyasî sınırı etnografik sınıra mümkün mertebe tetabuk edecek

şekilde çizmekten ibarettir. Bu Devletler bu sınır üzerinde bir anlaşmaya varamadıkları takdirde ilgili ahalinin iradesine vakıf olmanın en iyi çaresi plebisittir. Nüfus böyle etnik bir sınırın çizilmesine imkân bırakmayacak surette birbirine girmiş vaziyette ise - ki ekseriya hal böyledir -, sınırın her iki tarafında sayıca eşit etnik azlıkların bırakılmasına gayret edilmelidir. Böylelikle, ilgili (iki) Devlet arasında muayyen bir istikrara, ki böyle bir istikrar, yer değiştirimi bahis konusu olsun veya olmasın daima zaruridir, varılacaktır. Gerçekten azlıklar yerleşmiş buldukları mahalde kalacak olurlarsa, iki Devlette her birinin bir azlıklar statüsünün ihdası ve bu statüye uymak hususundaki menfaat diğerinin aynıdır.

“Aksine olarak eğer sınırların ötesinde kalan azlıkların mübadelesi mütalâa edilirse, mübadele pek o kadar mühim maddi ve iktisadî müşkülât intaç etmese gerek, zira mübadeleye tâbi tutulacak kişiler sayıca hemen hemen eşit ve aynı bölgelerde yerleşik bir vaziyettedirler.

“Bu prensipleri ortaya koymağa ceht edişimizin sebebi merkezî Avrupa meselesinin siyasî hal sureti ne olursa olsun, yani ister hükümran Devletler, ister bir fedrasyon, isterse bir konfederasyon şeklinde taayyün etsin, muhtelif siyasî birlikleri ayıracak sınırların çizilmesi daima çok önemli bir mesele olarak kalacağını düşünmemizdir. Ve bu meselelerin hal suretini üye Devletlerin rolünü onların yalnız idarî vazifelerine irca eden bir federasyon şeklinde olarak tasavvur edersek dahi böyledir. Gerçekten eskiden azlıkların şikayetleri en ziyade günlük hayata taallük eden bir takım fillere, meselâ mahallî idare, azlık dilinin okullarda, dinî âyinlerde ve mahallî makamlarla vaki münasebetlerde kullanılması meselelerine raci olmuştur.

“Bir kere daha, bütün bu mülâhazaların umumî olarak yapıldığını ve hiçbir hususî hali istihdaf etmediğini tekrar ederiz. Bunları beyan edişimizin sebebi ise merkezi Avrupa ve Balkanlardaki sulhün kuruluş ve idamesini kısmı âzamı itibariyle azlıklar meselesinin adilâne bir şekilde halledilmesine bağlı bulunuşunda görmemizdir. Bu neticeye vasil olduktan sonra ve ancak bundan sonradır ki buralarda, Avrupa'nın bu bölgesine bütün milletlerin bu kadar ihtiyaç duydukları sükûneti sağlayabilecek bir iktisadî ve siyasî yapının vücuda getirilmesi mütalâa edilebilir. Her an patlak vermeğe müstait bir mesele olan merkezî Avrupa ve Balkanlardaki azlıklar meselesi ortadan kalkarsa bütün Avru-

pa geleceğe daha büyük bir emniyetle bakabilecektir.” (137).

II. Dünya Harbi de nihayet bir azlıklar meselesi bahane edilerek patlak verdiğine göre, sistemin yeter olmayışı daha iyi, fakat korkunç bir şekilde, belli olmuştur denilebilir.

I — Birleşmiş Milletler Teşkilâtı ve Azlıkların Korunması:

İkinci Dünya Harbinden sonra Milletler Cemiyetinin yerini almış olan Birleşmiş Milletler Teşkilâtı da azlıklar meselesini, kendi teşkilâtının çerçevesi içinde telâkki etmiş ve düzenlemek çarelerini araştırmaya başlamıştır. Bunun için Ekonomik ve Sosyal Konseye bağlı İnsan Hakları Komisyonunda 2 nci Tâli Komisyon olmak üzere bir “*Fark Gözetici Tedbirlerle Mücadele ve Azlıkların Korunması Tâli - Komisyonu*” teşkil edilmiştir. Bu komisyon, İnsan Hakları Komisyonu üyelerince hazırlanmış bir aday listesinden Konseyin seçtiği kimselerden teşekkül etmektedir. Üç sene için, 31 Aralık 1949 a kadar, şu memleketlerin delegeleri seçilmiştir: A. B. D., Avustralya, Belçika, Çin, Ekvator, Fransa, Haiti, Hindistan, İngiltere, İran, İsveç, S.S.C.B. (138).

Komisyonun başlıca görevleri şunlardır: Fark gözetici tedbirlerle mücadele ve azlıkların korunması sahalarında tatbik edilecek prensiplerin tarif ve tesbitinde uyulacak hükümlerin neler olduğunu incelemek ve bu konuda geciktirilmesi mahzurlu olan meseleler hakkında İnsan Hakları Komisyonuna tavsiyelerde bulunmak (139).

İnsan Hakları Komisyonu, Cenevre’de 2 - 17 Aralık 1947 de toplanarak, umumî çalışma konuları arasında, azlıkların korunması meselesi üzerinde de durmuş ve bazı kararlar almıştır.

Tâli Komisyonun azlıkların korunması konusunda neler düşünüldüğünü, bu komisyonun başkanı, İsveç delegesi, M. Erick Enar Ekstrand’ın Birleşmiş Milletlerin Haftalık Belleteni’ne yazdığı bir makalede bulabiliriz. Müellif bu yazısında diyor ki (140):

(137) “*Les Minorités Ethniques en Europe Centrale et Balkanique*”, Paris, 1945, ss. 91 - 93. République Française, Ministère de l’Economie Nationale, Institut National de la Statistique et des Etudes Economiques.

(138) “*Structure of the UNITED NATIONS*” —, United Nations, Department of Public Information, Lake Success, New York, May 1947, s. 16.

(139) “*Fonction et Composition de la Sous - Commission*”, Nations Unies, Bulletin Hebdomadaire, Vol. III, No. 25, 16 Décembre 1947, s. 823.

(140) Eric Enar EKSTRAND, “*La Protection des Minorités*”, Nations Unies, Bulletin Hebdomadaire, Vol. III, No. 25, 16 Décembre 1947, ss. 822 - 824.

“ Fark gözetici tedbirlerle mücadele ve azlıkların korunması meselesinin önemini azımsamak hata işlemek olacaktır; çünkü bunlar, insan haklarının bütününe tesir eden iki esaslî meseledir: Bir kimseye bahşedilen her hak, herkese de bahşedilecektir ve yalnız fertlere değil, fertlerin teşkil ettiği guruplara da kendilerine has dehalarının temayülleri istikametinde gelişmek hakkı tanınmalıdır.

Bu prensibin gözönünde bulundurulmasına, herkesle eşit muamele görmek isteyen ferdin saadeti bağlıdır. Bu prensibin nazarı itibara alınması, kendi hayat tarzlarının ve bazı ırk, din ve dil hususiyetlerini muhafaza etmek isteyen azlık gurupları üyelerinin tatmini için elzemdir.

Fark gözetici tedbirlerle mücadele ve azlıkların korunması tâli komisyonu on iki memlekete mensup on iki üyeden müteşekkildir; bu üyeler memleketlerinin temsilcileri değil, bağımsız mütehassıs olarak seçilmişlerdir. Daha ilk toplantısında, 26 Kasım, Tâli Komisyon derhal tatbik edilebilecek neticeler elde edebilmek için en iyi yolu, ırk, cinsiyet, dil ve din farklarını önleme ve azlıkların korunması prensibine uygun olarak, İnsan Hakları Komisyonuna tavsiyeler hazırlamakta bulunmuştur? Hareket noktası olarak, İnsan Hakları Komisyonu Tahrir Komitesince geçen sene hazırlanmış Milletlerarası İnsan Hakları Demecinin fark gözetici tedbirler ve azlıkların korunması meseleleri ile ilgili bazı maddelerini ele almıştır.

Meselâ ilk maddede: “Herkes, demecîte sayılan *bütün* haklara ve *hürriyetlere*, ırk, cinsiyet, dil, din, *siyasî vesair kanaatler*, *servet durumu*, *yahut da millî veya içtimâî menşei* gibi sebeplerle *hiçbir* fark gözetilmeksizin sahiptir.” Komisyon, orijinal metne *italik* kelimeleri ilâve etmiştir.

“*Bütün*” ve “*hiçbir*” kelimelerinin eklenmesi, her türlü tedahülü ortadan kaldırmaktadır. “*Siyasî ve sair kanaatler*”, “*servet durumu*”, “*millî veya içtimâî menşe*” katmış olmak bütün hâdiseleri ihtiva etmek imkânını veremeyeceğinden, Tâli Komisyon “*gibi*” sözünü de ilâve etmiştir. “*Siyasî kanaatler*” terkinin ilâvesi zarurî görünmüştür; çünkü siyasî kanaate dayanarak yapılan farklı muameleler, hattâ tenkil hareketleri, zamanımız tarihini, bir zamanlar dinî sebeplerle yapılanların mazinin en asıl hâdiselerini kararttığı gibi gölgelendirmiştir.

İnsan Hakları Demecine ithal edilecek vesikalara konacak metnin üzerinde, tahmin edileceği gibi, anlaşma güç olmuştur. M. Borisov,

(S.S.C.B.), zikredilen maddenin mühim noktaları ihmal ettiği kanaatini izhar etmiştir. M. Nisot, (Belçika), da, demekteki sayıs tarzını (ırk cinsiyet, dil ve din) kâfi görerek, daha "organik" olan orijinal metni tercih ediyordu.

M. Borisov'un bir teklifi üzerine, bu teklif M. Mc. Namara (Avustralya) ve M. Wu (Çin) tarafından desteklenmiştir, Tâli Komisyon, insan hakları demeci için hazırlanan bir sözleşme tasarısına, dinî guruplara, milletlere, ırklara ve azlıklara karşı şiddet kullanmaya teşvik etmeyi cezalandıracak bazı maddeler konulmasını da tavsiye etmişti.

Tâli Komisyonun diğer tavsiyeleri arasında şu metin de vardır:

"Sarih olarak belli, halkın diğer kısmından açıkça farklı ve hususî bir muamele görmek isteyen ırk, dil veya din azlıklarının yaşamakta bulunduğu memleketlerde böyle bir azlık gurubuna mensup şahıslar, kamu nizamı ve güvenliği ile telif edilebileceği kadar, kendi mekteplerini, kültürel veya dinî müesseselerini kurmak ve idame ettirmek ve kendi konuşma ve yazı dillerini basında, alenî toplantılarda ve mahkemelerde diğer Devlet makamları önünde - eğer böyle hareket etmeği tercih ediyorlarsa - kullanmak hakkını haizdirler."

Bu metin, bir azlık gurubunu daha sarih tarif etmesi bakımından Tahrir Komitesinin hazırladığı metinden farklıdır. "*Muayyen miktarât insan*" la iktifa etmiyerek, "*sarih olarak belli guruplar*" derpiş etmek tedir. Bundan başka, yeni metne göre, himaye yalnız "*vatandaşlara*" değil, fakat "*şahıslara*" bahşedilmektedir.

Uzun bir tartışmadan sonra Tâli Komisyon bir başka maddeye de şu şekli vermiştir: "Herkes vatandaşı olduğu Devlet içinde, bir mehuriyete ve bir kamu hizmetine girme hususunda müsavi şanslara malik olacaktır".

Tâli Komisyonun tavsiyeleri, İnsan Hakları Komisyonunun 8 Aralık 1947 deki 38 nci oturumunda, ilgiyle karşılanmış ve 43 üncü ve 44 ncü oturumlarda raporun nihaî incelenmesinden sonra Ekonomik ve Sosyal Konseyden şu taleplerde bulunmağa karar verilmiştir (141).

(141) Commission des Droits de l'Homme, *Rapport de la Commission des Droits de l'Homme* (Deuxième Session), présenté au Conseil Economique et Social, Genève, 2 au 17 décembre 1947, *Conseil Economique et Social* yayını, 17 décembre 1947, E 600; ss. 11-12.

a) Genel Sekreterliği, tâli komisyona, bütün fertlerin insan haklarından ve ana hürriyetlerden eşit olarak faydalanmalarına engel olan fark gözetici tedbirlerin başlıca kategorilerini ve bu fark gözetici tedbirlerin sebeplerini tarif ve tespit etme hususunda yardımda bulunmağa davet etmek; ve böyle yapmakla, bu tedbirlere maruz kalan gurupların yeni mi teşekkül etmiş bulduklarını veya çok eski bir maziye mi malik olduklarının ve yahut da mazide, aktif bir muhalefette bulunan azlıklar mı teşkil etmiş bulduklarının incelenmesini istemek;

b) Komisyonun müstakbel çalışmalarında, gerçek azlıklarla propaganda ihtiyaçları için yaratılmış uydurma azlıkları tefrik etmeye yarayacak lüzumlu bilgileri elde buldurmasını sağlamak maksadiyle gereken bütün tedbirleri derpiş etmek;

c) Genel sekreterliğe, fark gözetici muameleleri önleme ve azlıkları koruma sahalarında üzerine alacağı bütün incelemeler dolayısıyla, bu sahalarda müessir eğitim programları yapmanın ve Tâli Komisyonun bu maksada tahsis edeceği tavsiyeleri, düsturlaştırmasına yardım edebilecek bütün müşahadelerin bildirilmesinin temenniye şayan olduğunu hatırlatmak;

d) Birleşmiş Milletler Teşkilâtının bu programla ilgilenişinden UNESCO'yu haberdar etmek; UNESCO'dan Tâli Komisyon emrine bu teşkilât tarafından ve UNESCO'nun diğer programları tarafından derpiş edilmiş sosyal gerginlikler üzerinde yapılmış anketler sonunda elde edilebilecek vesikaları ve incelemeleri vermesini istemek; böyle bir programın hazırlanması için Birleşmiş Milletler Teşkilâtı ile UNESCO arasında bir işbirliği telkin etmek;

e) UNESCO'dan, âmelî ve nazarî eğitim konusunda dünya çapında selâhiyetleri olan kimselerden müteşekkil bir komite teşkilini istemek; bu komitenin görevi, milletler ve guruplar arasındaki düşmanlık ve müsamahasızlık fikri ile mücadele etmek üzere, demokratik ve cihanşümûl bir eğitimin ana prensiplerini incelemek ve seçmek olacaktır.

Komisyon, henüz imza edilmemiş barış andlaşmalarının muayyen yerlerine, insanların ve azlıkların haklarını koruyan maddelerin sıkıştırılması gerektiğini beyan etmiştir.

Bundan başka Komisyon, Tâli Komisyonun aşağıdaki tavsiyelerine uygun olarak:

a) Fark gözetici tedbirlerle mücadele ve azlıkların korunması bahislerinde ittihaz edilmiş devletlerarası taahhütleri havi birçok anlaşma ve beyanname metinleri üzerinde Ekonomik ve Sosyal Konseyin dikkatini çekmeğe;

b) Ekonomik ve Sosyal Konseyden bu anlaşmaların ve beyannamelerin durumunu ve Milletler Cemiyetinin garantisi bahis konusu olmadan yalnız akit Devletleri bağhyanlarının ne dereceye kadar yürürlükte olduklarının incelenmesini rica etmeğe karar vermiştir.

Komisyon, a) fark gözetici tedbirlerin önlenmesi ve azlıkların korunması ile ilgili İnsan Hakları Demeci tasarılarındaki hükümlerin tatbikinin hayatî önemde olduğu, ve b) bu sahada alınacak tedbirlerin, insan haklarını bütün olarak tatbik etmenin bir parçası olduğu hususunda Tâli Komisyonun mütalâasını gözönünde tutmuştur (142).

Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Ekonomik ve Sosyal Konseyine bağlı İnsan Hakları Komisyonunun bu çalışmaları yanında, yine Birleşmiş Milletler Teşkilâtı içinde azlıklar konusu ile ilgili bir başka faaliyetten de bahsetmek lâzımdır. İkinci Dünya Harbinde işlenilen facialardan sonra, bunların tekerrürünü önlemek maksadiyle, henüz tekemmül ve teessüs etme yolunda bulunan Devletlerarası Ceza Hukuku bakımından yeni bir suç kategorisi kabul etme çalışmalarına girişilmiştir: "*Génocide*": Bir insan topluluğunun kasden imhası (143).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 11 Aralık 1946 tarihinde aldığı bir kararda, ırkî, dinî, siyasî insan topluluklarını tamamen veya kısmen imha eden "*génocide*" suçlarının şimdiye kadar işlendiklerinin görüldüğünü ve bu suçun önlenmesinin milletlerarası bir iş olduğunu kaydetmiştir. Bu yeni suç, azlıklar meselesinden ayrı görülse de, veya ayrı olsa da, dolayısıyla aynı konuyu, azlıkların korunmasını takviye etmesi bakımından konumuzla ilgili olduğuna şüphe yoktur. Azlıklara karşı girişilecek fark gözetici muameleler *génocide* mahiyetini alabilir.

Prof. Lemkin, *bedenî génocide* yani fertlerin imhası, *biyolojik génocide* yani doğumlara karşı konulan mâniler ve *kültürel génocide* yani bir topluluğun bâriz vasıflarının kasden imhası diye üç kategori ka-

(142) *Ibid.*

(143) Z. AKER, "*Génocide, Bir İnsan Topluluğunun Kasden İmhası*", İnsan Hakları dergisi, Ocak 1948, sayı 13, ss. 12-16.

bulunmaktadır (144).

Génocide hakkında devletlerarası bir anlaşma aktedilmesi bahis konusudur. Génocide suçunun mahiyetini, nevelerini ve işleniş tarzlarını tespit edecek olan bu anlaşmanın tasarısı şöyledir:

I — Bu anlaşmanın gayesi, bir ırka, milliyete mensup, dinî ya sınıfsal bir akideye bağlı ve belli bir dil ile konuşan insan topluluklarının imhasını önlemektir.

II — Bu anlaşmada, génocide suçunu, yukarıda sayılan insan topluluklarından birine karşı ve topluluğu kısmen veya tamamen yok etmek yahut onun kendisini korumasına veya gelişmesine set çekmek gayesi ile işlenen fiiller teşkil eder.

Bu fiiller şunlardır:

1 — Aşağıdaki vasıtalarla, belli bir topluluk üyelerinin öldürülmesini yahut onların bedenî bütünlülerinin veya sıhhatlerinin haleldar edilmesini teşvik eylemek;

a) Toplu katliamlar yahut ferdi idamlar,

b) Meskensiz, elbisesiz, gıdasız bırakmak ve sıhhati koruma imkânlarını vermemek yahut son derece yorucu bedenî işler gördürmek gibi hayat şartlarına mecbur ederek fertleri ölüme maruz bırakmak,

c) Tedavi gayesi olmaksızın cerrahî veya biyolojik tecrübeler yapmak.

d) Memleketin diğer halkının elde edebileceği mesken veya gıdanın belli bir topluluğa vermemek veya onları, mallarını müsadere, yağma ve çalışmaktan menetmek suretiyle her türlü yaşama vasıtalarından mahrum etmek.

2 — Aşağıdaki vasıtalarla doğumlara mâni olmak:

a) Fertleri akim bırakmak ve mecburî çocuk düşürtmek,

b) Kadın ve erkeği birbirinden ayrı yaşatmak,

c) Evlenmelere mâni olmak.

3 — Aşağıdaki vasıtalarla bir topluluğun belli vasıflarını yok etmek:

a) Çocukları başka bir insan topluluğuna cebren nakletmek,

b) Bir topluluğun kültürünün temsilcileri olan unsurları sistemli bir surette ve mecburi nakle tâbi tutmak,

c) Hususî münasebetlerde bile millî dilin kullanılmasını yasak etmek,

d) Millî dilde basılmış kitapları yahut dinî eserleri tahrip etmek yahut yenilerinin çıkarılmasını yasak etmek,

e) Tarihî âbideleri veya dinî binaları tahrip veya yerlerini değiştirmek, ibadete mahsus eşyayı, dinî, artistik veya tarihî belgeleri ve hatıraları sistemli bir surette tahrip etmek veya dağıtmak" (145).

Génocide suçlarına bakmak için millî mahkemeler selâhiyettar olacaktır; ancak ehemmiyetli vakalarda milletlerarası mahkemelerin selâhiyettar kılınması şayanı temenni görülmektedir.

Azlıklar meselesinin Birleşmiş Milletler Teşkilâtı bakımından şimdiki durumu, elimize gelebilen vesikalardan çıkardığımız malûmatla bu safhada bulunmaktadır.

KESİM V.

PLEBİSİT (137)

A — *Mahiyeti* — Milliyetler meselesini halledecek yollardan veya halline çalışan bütün yolların bir yardımcı vasıtası olarak, millî iradelerin hangi istikamette ve nasıl bir kesafette birleştiğini tesbit eden en esaslı bir usül Plebisittir.

Plebisitle güdülen gaye, milliyetler meselesine silâhla veya bir konferans halinde toplanan Devlet temsilcilerinin, kâh etnik istatistiklerle, kâh tarihe dayanarak, kâh iktisadî âmillerle hareket ederek halledilmesine çalışılacağına, doğrudan doğruya bahis konusu millî talehliklerin irade ve arzularını kıstas kabul ederek çözmektir (147).

(145) Ibid., ss. 14-15.

(146) Terim, Roma Hukuku'ndan gelmektedir. "Halkın tamamen (populus) irade ettiği meclislerde kabul edilen kanunlara *lex*, ve yalnız avam tarafından kabul edilenlere ise *plebiscitum* deniyordu". A. B. SCHWARTZ, "Roma Hukuku Denetleri", terc. T. BAŞMAN, İstanbul, 1943, c. I, s. 109; "Bunlar önceleri yalnız plebsin tasbiti için kullanılıyordu; fakat *Hortensia Kanunundan* sonra (M.Ö. 286) kanun kuralı ile iktisap ettiler". R. FOIGNET, "Droit Romain", Paris, 1944, 12 ème édit., c. 23.

(147) S. WAMBAUGH, "La Pratique des Plébiscites Internationaux", R.C.A.S. I., 1927, c. III, ss. 153, 154.

Burada “*tasdik plebisitleri* - plébiscites de ratification” ile “*tesdik plebisitlerini* - plébiscite de détermination” ayırmak lâzımdır. Esasenberi en sık tatbik edilen “Tasdik Plebisitleri”, önceden, gerçekleştirilmiş olmasa bile, karar verilmiş, tek taraflı veya sözleşmeye dayanan terk ve ilhakları teyit etmek için kullanılırdı. Bunlar hakikî bir giz boyacılığı idiler; çünkü hükümetler halkın oyunu almağa, ancak önceden emin oldukları zaman başvururlardı ve emrivakilerin değişimini gösteren tek misal de yoktur. Çoğu zaman, bu tasdik plebisitleri, ilhak veya işgal eden Devlet tarafından, kendi memurlarının kontrolü altında, hattâ buna askerî kuvvetlerinin baskısını da ilâve ederek, yapılırdı. Tespit plebisitleri ise, aksine, ilhaktan veya terkten önce yapılmalıdır; oyların neticesi de bu ilhak veya terkin gerçekleşmesinin şartıdır. Bunlar şu halde, hukukî bir değeri haiz bulunan kollektif şart tasarruflarıdır (148).

B — *Tarihçe* — Devletlerarası plebisitlerin tarihçesini XIII. asırda başlatmak mümkündür. (149). Fransız İhtilâlî'nin siyasî felsefesi “plebisitsiz ilhak olmayacağı” şeklinde idi. XIX. asra gelinceye kadar ve XIX. asırda birçok plebisit misali görülmüştür (150). Fakat halkın fikrini almayı gözönünde tutan ilk andlaşma, 1856 da, Tuna Plebisitleri (Eflâk - Buğdan) hakkında imzalanmıştır - Paris Andlaşması - (151). I. Dünya Harbine kadar, Toskana, Emilio, Napoli, Sicilya (1860), Savua ve Nis (1860), İonyen Adaları (1864), Danimarka Anlaşmaları (1867), Venedik (1866), Roma (1870), Norveç (1805) anlaşmaları plebisitle halledilmiştir. I. Dünya Harbinden sonra da, Wilhelminin ortaya attığı fikirlere uygun olarak, barış andlaşmalarına plebisit için hükümler kondu ve müessesenin gelişmesi bakımından ileri adımlar atıldı. Schleswig plebisiti inceden inceye tanzim ve bir Devletlerarası komisyonunun kontrolü altında tatbik edilmiştir. Keza Doğu ve Batı Prusya ve Yukarı Silezya meseleleri için plebisit yoluna gidilmiştir. Danzig, Memel, Posen gibi II. Dünya Harbinin bahanelerini teşkil eden bölgeler ise, plebisit teklif ve arzularına rağmen, galiplerce ve

(148) Bu kısım için Bk. SCALLE, “*D.I.P.*”, age, 1944, ss. 112-113.

(149) WAMBAUGH, age, s. 156.

(150) *Ibid.*, ss. 155 - 171 ve 171 - 185; — SCALLE, ag. “*Précis.*”, c. II, ss. 278-

— *Ibid.*, “*D.I.P.*”, age, 1944, s. 113; — REDSLOB, “*Les Principes.*”, age, ss.

(151) WAMBAUGH, age, ss. 167, 179; — SCALLE, “*D.I.P.*”, age, 1944, s. 113.

lik bir süre için, Milletler Cemiyeti Meclisinin kontrolü ve bir devletler-arası komisyonun otoritesi altına koymuştu. Buradaki madenler harp tazminatı olarak Fransa'ya bırakılmıştı. On beş sene sonra, halkın rey-i alınacaktı: Ya Almanya'ya, ya Fransa'ya iltihk edecek veya devletlerarası idarenin devamını istiyecekti. Burada tamamen, memleketin mukadderatını tâyin edecek, bir "tespit plebisiti" bahis mevzuu idi. Plebisitin esaslarını Milletler Cemiyeti Meclisi hazırlıyacaktı. Almanya ile Fransa arasında akdedilen bir anlaşmaya dayanarak bölge, tarafsız ve devletlerarası askerî birliklerce işgal edildi. Bir devletlerarası plebisit komisyonu kuruldu; seçim için tarafsız devletlerin yargıçlarından plebisit mahkemeleri teşekkül etti. Plebisit sonunda oyların çokluğu Almanya lehinde olduğundan, Milletler Cemiyeti Meclisi için neticeyi bân etmekten başka bir şey kalmıyordu (157).

C — *Plebisitin şartları.* — Her plebisitte bazı şartlar bulunmalıdır:

a — Önce plebisitin formel olması, yani bir anlaşmaya veya iki Devlet arasında kabul edilen bir mahkeme kararına dayanması lâzımdır. Heride doğması muhtemel herhangi bir anlaşmazlığı önlemek için de plebisitin cereyan ediş şartları sarih bir şekilde tespit edilmelidir (158).

b — Plebisite tâbi tutulacak arazinin tarafsız hale sokulması, ilgili Devletlere mensup orduların araziyi tahliyesi, büyük memurların plebisitin devamınca o bölgeden uzaklaştırılması ve diğer merkezî ve mahalli memurların sıkı bir kontrole tâbi tutulması (159).

c — Plebisitin idaresi yabancı komisyonlara, bilhassa devletlerarası komisyonlara verilmelidir (160); bu komisyon üyelerinin, plebisitin neticesiyle ilgili taraflardan hiçbirine meyil etmemeler için, mümkün olduğu kadar uzak memleketlerden ve tercihan Milletler Cemiyeti (Birleşmiş Milletler Teşkilâtı) tarafından seçilmeleri (161).

d — Komisyonun gayet geniş ve mutlak yetkileri olması gerekir; bilhassa plebisite herhangi bir şekilde tesir edecek bütün âmme hiz-

(157) SCALLE, "D.I.P.", age, 1944, ss. 114 - 115.

(158) WAMBAUGH, age, s. 243; — SCALLE, ag "Précis..", c. II, s. 287.

(159) WAMBAUGH, age, ss. 202, 243, 216 - 217.

(160) *Ibid.*, ss. 202, 204, 244; SCALLE, ag "Précis..", c. II, s. 288.

(161) WAMBAUGH, age, ss. 343, 344.

metleri üzerinde vasi bir denetleme hakkı bulunmalıdır (162). Bu âme hizmetlerinin başında polis gelir. Polis tamamen komisyonun emri altında olmalıdır (163). Bütün diğer âme hizmetlerinin başına komisyon kendi temsilcilerini yerleştirmelidir: Adalet, demiryolları, gümrükler, pasaport işleri v.s. gibi; bir de, yanlış haberler yaymaması için basın denetleme bürosu kurulmalıdır (164).

e — Plebisitin serbestçe ve dürüstlük içinde cereyanına engel olmak için işlenecek her türlü suçlara ve doğacak anlaşmazlıklara tahliye yetkili hususî plebisit mahkemeleri teşkil edilmelidir (165).

Scelle, bütün bu şartların gerçekleşmesinin bir devlet - üstü rejimin kurulmasına sıkıca bağlı olduğu, ve, anlaşmazlığın en şiddetli görüldüğü bir sırada, çatışmış hükümetler arasında aktedilecek anlaşmalarla, tatmin edici neticelere varılmasının bir mucize olduğu fikrinde (166).

D — *Tenkitletler*. — Plebisit usulüne karşı birçok tenkitler ileri sürülmüştür.

Bir kere, plebisitin her zaman, her türlü suiistimalden uzak cereyan edeceği şüphelidir.

Sonra, bütün memleketlerde, millî duyguların ateşli bir ihtiras halinde olduğu mahdut sayıda fertler vardır; diğerlerinde bu his, haklarını kaybetmek ve kendilerini, çocuklarını herhangi bir açık tahlikesinden korumak arzusundan kuvvetli değildir (167). Bunların menfaat veya menfi karar vermelerinin hakikî kıymeti ne olacaktır?

Bundan başka, plebisit milliyet duygularını, hemen hemen zayıf olarak, aşırı derecede ileri götürmektedir. Bu ihtirasları durdurmak belki de seneler geçecektir. Bu his, yapılan veya karşı tarafın yaptığı zehabına kapılan suiistimaller yüzünden daha da artar. Esasen, tahliye rafsızlaştırma ve diğer tedbirler daima böyle suiistimallere imkân verecek şekilde noksan olur (168).

(162) SCELLE, ag. "Précis...", c. II, s. 287.

(163) WAMBAUGH, age, ss. 210, 245.

(164) *Ibid.*, ss. 245 - 246, 216.

(165) *Ibid.*, ss. 245, 246; — SCELLE, ag. "Précis...", c. II, s. 290.

(166) *Ibid.*, "D.I.P.", age, 1944, s. 116.

(167) WAMBAUGH, age, s. 238.

(168) *Ibid.*, ss. 240 - 241, 242.

(169) BONFILS, age, s. 399; — Z. M. ALSAN, age, ss. 251 - 252.

Bazılarına göre de, plebisitle, bir memlekette oturanlara malik olmadıkları haklar ve kullanamayacakları iktidar verilmektedir. Nasıl hükümdarın ülke üzerinde hakkı yoksa, fertlerin de yoktur (169). Kaldı ki plebisit, millî karakter ve iradelerden şüphe edilmeyecek yerlerde lüzumsuz, böyle belirli millî karakteri olmayan yerlerde ise (meselâ Makedonya) zararlıdır (170).

İşte bu tenkitlerle hareket eden hukukçuların bir kısmı, plebisite devletler hukukunun bir prensibi olarak bakmamaktadırlar (171). Strupp, plebisitin "Fransız İhtilâlindeberi sulh muahelerinin gittikçe artan ve sıklaşan "arızî" (esasî değil) bir maddesi" olduğunu yazıyor (172). Plebisitin Devleti parçalamaya müncer olacağından korkulmaktadır (173).

Redslob ise, tatbikatında daima noksanlar olagelmisse de, plebisitin, bugün Devletler Hukukunun esaslı bir unsuru olduğu, teamülî ka-
nun halini aldığı fikrindedir (174).

E — *Netice* — Kant, 1795 de yazdığı, "*Ebedî Barış Hakkında Felsefî Deneme*" sinde, Ebedî Barışın başlangıç maddelerinin ikincisinde şöyle demektedir: "Hiçbir bağımsız Devlet - küçük veya büyük olsun. Bunun burada önemi yoktur - diğer bir Devletçe, miras, mübadele, satın alma veya bağışlama yollarıyla ele geçirilemez" - "Gerçekten, bir Devlet, - üzerinde bulunduğu toprak gibi-, bir mülk (*patrimonium*) değildir, fakat kendi hakkında ancak kendisinin karar verebileceği ve kimse emrine ve isteğine bağlı olmıyan bir insan topluluğudur. Onun bir ağaç gövdesi gibi kendine has kökleri vardır; onu bir aşı gibi, başka bir Devletin yapısına katmak, manevî şahsiyet varlığını ortadan kaldırarak bir eşya derecesine indirmek olur" (175).

Tecrübe göstermiştir ki, arazi meselelerini *a priori* düzenlemelerle değil de, "self - detemination" yoluyla halletmek istenirse, plebisit faydalıdır, fakat iki tarafı kesebilir bir âlettir. Suiistimallere mümkün oldu-

(170) GIRAUD, age, s. 61.

(171) A. WERDROSS, "*Règles Générales du Droit International de la Paix*", *RCAD.I.*, 1929, c. V, s. 377; — STRUPP, age, c. I, ss. 96 - 97, (Ag. terc., s. 78); — Ch. ROUSSEAU, "*Principes Généraux du Droit International Public*", Paris, 1944, c. I s. 900; — LE FUR, "*D.U.H.*", age, ss. 359 - 360.

(172) STRUPP, age, c. I, s. 97, (terc. c. I, s. 78).

(173) LE FUR, "*D.U.H.*", age, s. 360; — Ch. ROUSSEAU, age, c. I, s. 900; — STRUPP, age, c. I, s. 96, not 3 (terc., c. I, s. 78, not 11),

(174) REDSLOB, "*Les Principes.*", age, s. 222.

(175) KANT, age, s. 41.

ğu kadar fırsat vermemek için geniş ve emin tedbirler almak mutlak lâzımdır. Bilhassa, hakkı hiyarsız bir plebisit, baskıdan başka bir şey olmaz (176). Her iki tarafa da aynı derecede güvenlik sağlamadan ve arazi fiilen tarafsız kılınmadan yapılacak bir plebisit ise politika ilmi-ne ve halklara karşı işlenen bir cinayet mahiyetini alacaktır (177).

Renan, millet hakkındaki meşhur konferansında "bir milletin mevcudiyeti her gün yenilenen bir plebisittir" demişti (178). "Bizim için bir eyalet, orada oturan insanlar demektir; eğer bu meselede fikri alımağa hakkı olan biri varsa, bu, ahalıdır... Milletlerin arzusu, nihai olarak, her zaman başvurulması gereken, tek meşru kıstastır" (179). Ve konferansını şu cümlelerle bitirmişti: "Eğer hudutlar üzerinde şüpheler doğarsa, anlaşmazlık konusu olan ahalilerin fikrini alın. Onların mesele hakkında bir mütalaada bulunmak hakları şüphesiz vardır. İşte politika üstadlarını güldürecek bir söz!.. "Halkın fikrini almak mı? Haydi canım! Bunlar, harbin ve diplomasının yerine, çocukça basitlikteki vasıtalar koyma iddiasında olan cılız Fransız fikirleri!" Bekleyelim, baylar; kuvvetlilerin istihkarına tahammül edelim. Belki, birkaç verimli yoklamalardan sonra, bizim tecrübeye dayanan basit hal çözümlerimize dönerler. İstikbalde haklı olmanın yolu, bazen, demode olmak bilmektir." (180).

BEŞİNCİ BÖLÜM

NETİCE

"Hürriyet, oğlum, gerçek hürriyet, âhenk demektir."

Panait ISTRATI

İmkânlarımız ölçüsünde incelemeğe çalıştığımız Milletler Prensipli, Mancini'nin ve İtalyan Okulu'nun istediği gibi, Devletler Hukukuna temel olabilir mi? Devletler Hukukunu, bu esasa göre, yeniden inşa etmek lâzım mıdır?

(176) J. L. KUNZ, "L'Option de Nationalité", R.C.A.D.I., 1930, c. I, ss. 125-126.

(177) WAMBAUGH, age, s. 252.

(178) E. RENAN, age, s. 307.

(179) Ibid., s. 308. — Aynı tavsiye şu eserde de vardır, "Les Minorités Ethniques en Europe Centrale et Balkanique", Paris, 1946, s. 92.

"Nazariyat itibariyle cazip olan bu fikrin tatbiki, kolay olmama ve tatbikinde türlü suiistimallere yol açması ihtimali, başka Devletler Hukuku âlimlerince, onun kabul edilmemesine saik olmuştur... Şimdi halde tatbikatta Devletler Hukuku kaideleri teşekkül tarzları ve bünyeleri ne olursa olsun, ancak devletler arasındaki münasebetleri düzenlemek gayesini güttüğü için, milletlerin Devletler Hukuku süjelemlerini telâkki edilmemesi fikri realiteye daha uygundur" (181).

Şüphesiz, Milliyetler Prensibi veya "Self - determination" bugünkü politikanın gözönünde tutması gereken bir müessir fikir olmuştur. Fakat ona müsbet bir kaide değeri vermek hatalı olur. Bir kaide halinde müsbet hukuka nakletmek için, onu hiç olmazsa içinde bulunduğu müphemlikten kurtulmuş görmek lâzımdır. Bu hak nerede başlar, nerede biter? Gerçek mânasiyle bir millî topluluk, bir milliyet nedir? Bir insan gurupu ne zaman bir milliyet vasfını ileri sürebilir?. İşte, cevaplandırılması gerektiği halde Devletler Hukuku bakımından her karışıklığı halledebilecek kuvvette cevap bulunamamış sualler (182).

Fakat bu müphemliğe rağmen, "Milletlerin mukadderatlarını bizim tayin etmeleri" bir *hak* olarak, Birleşmiş Milletler Andlaşmasında yer almıştır; Birleşmiş Milletler Andlaşması, Birleşmiş Milletler Teşkilatının amaçlarını tespit ederken şöyle demektedir:

"Milletler arasında milletlerin hak eşitliği prensibine ve *kendi mukadderatlarını tayin hakkına saygı* üzerine kurulmuş dostane münasebetler geliştirmek ve dünya barışının sağlanmasını için elverişli her türlü diğer tedbirleri almak (md. 1, fık. 2); Ekonomik, sosyal, fikri ve insani mahiyetteki milletlerarası davalardan kaçınarak ve ırk, cins, dil veya din farkı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve özgürlüklerine karşı saygıyı geliştirerek ve teşvik ederek, milletlerarası işbirliğini gerçekleştirmek (md. 1, fık. 3) (183)

Görülüyor ki, Andlaşmada, bu prensipten veya bu *hak*'tan ne anlaşılacağı ve muhtevasının ne olduğu açıklanmamıştır. Bu yine hukukçuların ve politikacıların yorumlarına bırakılmıştır. Böyle olunca, milletlerin ve politika sahalarında yine birbirine zıt görüşlere meydan vermiş olmaktadır. "Politika ve diplomasi ise yalnız harbe götüren â-

(181) Z. M. ALSAN, age. ss. 156, 157.

(182) M. BOURQUIN, "Règles Générales du Droit de la Paix", R.C.A.D.I., 1931, s. 168 - 169.

(183) Z. M. ALSAN, age, s. 582; 1 inci maddenin 3 üncü fıkrasının esası, 13 üncü maddede b fıkrasında, 55 inci maddenin o fıkrasında, 76 nci maddenin c fıkrasında tekrarlanmıştır.

millier olmakla kalmayıp, harp ile tamamen tetabuk eden usüllerdir. Harbi tevhit etmekten başka bir hizmetleri olamaz.... Politika kullanarak harbe mâni olmak istemek, alev makinesiyle yangın söndürme benzer" (184); harp ise "hiylelerin en sonucusudur" (Şeyh Sâdi-i Râzî, "Gülîstan".)

Milliyetler Prensibini Devletler Hukukuna temel yapmak veya Devletler Hukukunun bir müspet kaidesi haline sokmak güçlüğüne, imkânsızlığına veya lüzumsuzluğuna - nasıl denirse densin - rağmen ortada bir *Milliyetler Meselesi*'nin mevcut olduğu, bu meselenin bir buçuk asr boyunca politikaya tesir ettiği ve politikacıların elinde iki tarafı kesen bir silâh olarak kullanıldığı inkâr edilemez. "Hiçbir devirde milliyet hissi bu kadar derin, bu kadar keskin, bu derece şiddetli ve taassuba yakın bulunmamıştır. Bu ihtirasın tatmin edilmediği zamanlar, modern Avrupa'da ne kadar yangınlar çıkardığı ve ne kadar ocakta bunlara hâlâ için için yanmakta olduğu malûmdur. İşba haline geldiği, Devletleri birleşebildiği ve etnik temayüllere cevap veren âhenkli siteler yarattığı yerlerde ise, daha dün, ne kadar büyük eserler vermiştir" (185). Bence olunca bu meselenin halledilmesi de devletlerarası barış için, ilk planda yer almaktadır.

Bu meseleyi, tamamen ortadan kaldırmak için diyememek bile, hafifletmek için, incelemiş olduğumuz çeşitli hal yollarına baş vurulmaktadır. Gördük ki, bütün bu hal yolları, nazârî sahada ne kadar mümkün olursa olsunlar, Milliyetler Prensibi veya "Self - deretmination" tatbiki etmekle dünya barışını sağlamaya kfi gelmemiştir. Bugün Devletler arasında carî olan siyasî ve iktisadî anlayış tarzı icabı, bir veya birkaç Devlet bakımından haklı arzuların gerçekleşmesi, diğer Devletlerin hayatî menfaatları için tehlike sayılabilen haksızlıklar şeklinde tezahür edebiliyor. Artık, dünya meselelerinde olduğu gibi, milliyetler meselesinde de, Valéry'nin sözleriyle "yeni bir tarih geometrisi ile yeni bir siyaset mekaniği" nin tatbik edilmesi lâzımdır.

Su noktaya işaret etmek gerektir ki, milliyetler meselesinin müminleştiği Devletler, bu yolda yalnız baskı kullanmış olanlardır (186). Bundan başka, Devletlerin, Milliyetler Prensibini ileri sürerek talep et-

(184) E. REVES, "Sulhün Teşrihi", terc. E. DERİNGİL, Ankara, 1946, ss. 45-46.

(185) REDSLOB, "Les Principes...", age, s. 291.

(186) E. KRAKOWSKI, "La Révolte des Nationalités dans la Russie de 1905", *Mercure de France* dergisi, 1, Temmuz, — 1. Ağustos. 1938; c. 961, s. 8.

İkleri araziler veya şehirlerin bir anlaşmazlık doğurması, iktisadî ve stratejik mahiyetlerinden ve bu sebeple de her Devletin bu yerlerden kendi tekeli altında faydalanmak istemesindedir. Şu halde, "milletlerin mukadderatlarını bizzat tâyin etmeleri" meselesinin, iki cepheden halledilmesine çalışmak zarureti yanlış bir görüş sayılmıyabilir: Devletler Hukuku ve iç hukuk bakımlarından. Milliyetler meselesinin Devletler Hukuku bakımından, devletlerarası bir teşkilâtla halledilmesi, büyük makinenin bir parçası telâki edilmelidir (187). Dünya, bugünkü fize ve atomik enerji devrinde, en ziyade küçülmüş olduğu coğrafi durumu içindedir. Böyle olunca, "bütün meselelerin, büyük meselenin parçaları olduğu, ve hepsine birden dokunmaksızın hiçbirine dokunulamayacağı" (188) söylenebilir.

"İnsan ırkları arasında mevcut olan farkların evrensel bir kanunun kurulmasına mâni oldukları iddiası da hakikate sarahaten aykırı bulunmaktadır. Polonyalı ve Ruslar, Macar ve Romanyalılar, Sırp ve Bulgarlar yekdiğerini sevmemekte ve itimat etmemekte olduklarından asırlardanberi aralarında harp etmektedirler. Fakat aynı Polonyalı, Rus, Macar, Romanyalı, Sırp ve Bulgarlar memleketlerinden çıkıp Amerika'da yerleştikten sonra, bu kavgaları bırakmakta ve yan yana sükûnet içinde çalışabilmektedirler. Buna sebep nedir? Dâvada bir âmilin değişmesi bu mucizeyi husule getirmektedir.

"Avrupa'da egemenlik kuvveti bu milletler ve onların Devletleri elindedir. Birleşik Amerika'da ise egemenlik kuvveti bu milliyetlerin hiç birinde bırakılmamış, fakat, onların üzerindeki Birliğe verilmiştir. Bu Birlik altında, fertler, aralarındaki farklılara bakılmaksızın, kanun önünde müsavidirler.

"Alman ve Fransızlar asırlardanberi birbirlerini sevemediler, ve yekdiğerine itimat etmediler ve mütemadiyen cenkleştiler. Buna mukabil, bu iki muhasım Alman ve Fransız milli-Devletleri arasına sıkışan İsviçre'de, diğeri kadar goluva olan bir milyon Fransız ve ötekiler kadar Cermen olan üç milyon Alman asırlardanberi sulh içinde yaşamaktadırlar. Bunlar arasındaki biyolojik, harsî, dinî, kültürel ve ruhî farklar anavatanlarında mütemadiyen harp etmekte olan ırktaşları

(187) SCELLE, "D.I.P.", age, 1944, s. 119.

(188) L. MEYLAN, "Les Humanités et la Personne", Neuchatel, 1939, s. 181 de A. VINET'nin epigrafından.

arasındaki farkların aynıdır. Keza bunlar için de yalnız bir âmil değişmiş bulunmaktadır.

“Fransa’da Fransız milleti ve Almanya’da Alman milleti iki egemen millî-Devlet halinde yaşamaktadırlar. Bu Devletler dahilinde egemenlik Fransız milleti ve Alman milleti uhdesinde kalmaktadır. Halbuki İsviçre’de egemenlik ne Fransızlar, ne de Almanlar uhdesindedir, fakat, ikisinin birleşmesi emrindedir.

“Şu halde, sarahaten görülüyor ki, milletler arasında kırgınlık, ihtilâf ve harpler onların harsî, dinî, sosyal ve bilgi seviyesi farklarından ileri gelmemekte, fakat bu farklardan doğan ihtilâfları gidermek hususunda başka bir vasıtaları olmıyan ayrı ayrı egemenliklerin, şiddetli çatışmalar muvacehesinde, bu farkları daha fazla tebarüz ettirmelerinden neşet etmektedir.

“Tarihin mantikî düşünüş ve tecrübeleri, milletler arasındaki harpleri bundan böyle ortadan kaldırmak için bir yol bulunabileceğini kabul etmektedir. Fakat, gene tarih, aynı sarahatle, bu gayeye ulaşmak için yalnız ve yalnız bir yol mevcut olduğunu göstermektedir: Bu da, milletleri müsavî derecede emniyette bulandıracak, kanun önünde müsavî haklardan faydalandıracak ve müsavî mükellefiyetlere tâbi tutacak birleşmiş ve daha yüksek bir egemenlik içinde bütün dağınık ve ihtilâf içindeki millî egemenlikleri toplamaktır” (189). E. Reves’in bu görüşü, milliyetler meselesi için de doğru telâkki edilebilir.

Ayrı bir menşeden, ayrı bir tarihten, ayrı bir içtimâî gelişmeden gelen insan topluluklarını tek bir kitle halinde eritmek imkânsızlığı, veya lüzumsuzluğu Devlet içinde iki zıt kuvvet yaratmıştır: Millî toplulukların ademi merkezîyetçi temayüllerine karşı Devletin merkezîyetçi temayülü, sürüp giden anlaşmazlıkların doğmasına sebep olmuştur (190).

Hudutlar içinde birçok millî gurupları veya milletleri ihtiva eden Devletlerde, milliyetler meselesini halledecek yol, Scelle’nin dediği gibi “istikbalin hal çaresi”, tamamen başka bir istikamette görünmektedir: geniş bir *federalizm* içinde, mahallî muhtariyetler sisteminin kurulması. Scelle’e göre, azlıkların muhtariyete hakları vardır, fakat

(189) E. REVES, age, ss. 55 - 56.

(190) JELLİNEK, age, s. 389.

egemenliğe yoktur (191).

Bu görüşün hatalı olmadığını zannediyoruz.

Avusturya - Macaristan İmparatorluğunun son devri, milliyetler meselesinin buhranı içinde geçmişse, federal bir sistem kurulmasına razı olmayışındandır denilebilir (192). Bunun aksine, bir milliyetler meselesinin, eski mânasiyle, mevcut olmadığı Devletlerin hemen hepsi, federatif devletlerdir. Üç ırk, üç dil, üç medeniyet, iki dinden müteşekkil İsviçre (193). her milletten 135 milyon nüfuslu A.B.D. (194), yarım milyar nüfusunun ancak 70 milyonu beyaz olan, geri kalan nüfusunun 360 milyonu Hintli, 40 milyonu zenci olan İngiliz Commonwealth'i (195), birbirlerinden ayrı yüz elli lehçe ve kırk dil konuşan, birbirinden farklı yüz seksen millî topluluktan müteşekkil (196). S.S.C.B. hep federatif esaslar üzerine kurulmuşlardır. Bilhassa Cenubi Amerika Devletlerinin hepsi federatif esaslar dahilindedirler: Meselâ, Meksika 1857 denberi, Arjantin 1860 danberi, Kolombiya 1863 denberi, Brezilya 1891 denberi, Venezüella 1893 denberi federatif birer Devletler (197).

II. Dünya Harbinden sonra da, milliyetler meselesini önlemek için tal çaresi olarak, bazı Devletlerin de federatif esaslara göre teşkilâtlanması müspet neticeler vermiş görünmektedir. Meselâ Yugoslavya, eski merkezîyetçi Devlet yerine, Sırbistan, Hırvatistan, Karadağ, Slovenya, Bosna ve Makedonyadan müteşekkil bir "federatif cumhuriyet" talini almıştır (198); ve bu federal rejimin, bugünkü duruma göre,

(191) SCELLE, "D.I.P.", age, 1944, s. 430; — Aynı fikir için Bk. PINON, age, ss. 60, 61; — E. H. CARR, age, ss. 69, bilhassa 75, 76, 77; — Orta-Avrupa milliyetler meselesi hakkında HENDERSON, I. Dünya Harbinden önce verdiği bir raporla "milletlerin hürriyeti prensipinin kabul edilmesini ve her milletin kendi kendini idare ederek İsviçre gibi federal bir sistem" tesisini tavsiye ediyordu. Age, s. 125.

(192) LE FUR, age, s. 64; — AULNEAU, age, s. 294; — DROZ, age s. 109.

(193) Bk. M. POBE, "Confœderatio Helvetica", Nat. ou Fédé. age, ss. 125-13.

(194) A.B.D. için Bk. D. LAZARD, "Le Fédéralisme aux Etats-Unis", Nat. ou Fédé., age, ss. 136 vd.; — REDSLOB, "Les Principes..", age, ss. 77-78.

(195) Bk. M. BELGION, "Le Lien Fédéral dans le Commonwealth Britannique", Nat. ou Fédé., age, ss. 178 vd.

(196) J. DAVIS, "Mission à Moscou", fransızca terc. A. PASCAL, Montréal, 1964, s. 333; — A. PIERRE, "L'Organisation Fédérale en U. R. S. S.", Nat. ou Fédé., age, ss. 161 vd.

(197) STRUPP, age, c. I, s. 56 (terc., c. I, s. 49).

(198) F. BAYLE, "Réalités et Perspectives en juin 1946", Nat. ou Fédé. age, s.

memleket için en iyi bir sistem olarak tecelli ettiği söylenmektedir (199). Filistin için de İngiltere Hükümeti, burasının federal bir idare altında iki kısma ayrılması teklifini kabul etmişti (200). Bugün Hindistan meselesi de bu istikamette bir gidiş almıştır denilebilir. Başbakan Atlee bir demecinde şöyle demişti: "Dünya üzerinde işgal edeceği mevkii ve kendi anayasasını seçmek bizzat Hindistan'a düşen bir iştir. Eğer bağımsızlık istiyorsa, buna hakkı olduğu kanatindeyiz. Bununla beraber bağımsız bir Hindistan'ın, İngiliz Milletleri Birliği içinde kalmak isteyeceğini ümit ederim. Fakat Hindistan bunu arzu ettiği takdirde, bu hususta kendisi karar vermelidir" (201). Bizzat Hintliler arasında da, Hindistan'ın iç düzeni bakımından bir federal rejim düşünmekte olanlar da vardır (203).

Le Fur de, milliyetler meselesinin halli için, federatif bir Devlet teşkilâtı dahilinde muhtar millî gurupların teşkil edilmesi hususunda Scelle ile aynı şeyi düşünmektedir (203). Ona göre, bu konuda birbirine zıt iki görüşün bertarafı imkânsızsa da, hafifletilmesi mümkündür. Millî şuuru her türlü iktisadî ve siyasî düşüncelerin üstünde tutarak, sivilizasyonun azimli bir mukabelesine maruz kalan cebrî bir temsil, veya bunun aksine, her türlü ve hattâ rızaya dayanan yaklaşımları bile redd ederek, memleketin geri kalan kısmıyla mücadele halinde, her zaman yeni bir kazanç elde etmek için kullanan ve işi bir aylık dâvasına kadar götüren bir azlık (204).

Böyle bir durumda, bir eyalet veya bir müstemleke ayrı bir millet teşkil ettiği kanaatinde ise, hemen daima şu iki halden biri olur: 1 — Ya bu millet, vilâyet veya sömürge, bugün Britanya dominyonlarında olduğu gibi, federatif bir birlik içinde bir dereceye kadar müsavi bir muameleye tâbi tutulmasını sağlayacaktır; bu, belki de Avusturya - Macaristan'ın I. Dünya Harbinden önce, pek geç olarak tutmuş olacağı yoldu; 2 — Veya, tazyik icra eden Devlet muhtariyet isteyen eyalet ve

(199) ULUS gazetesi, 22 mart 1946, Londra'dan Britanova haberi.

(200) Vatan gazetesi, 27 Haziran 1946, Londra haberine atfen.

(201) TASVIR gazetesi, 16 Mart 1946.

(202) Hindistan Kongre Partisi Başkanı A. Kalam AZAD bir demecinde şöyle demişti: "Kongre Partisi tarafından teklif edilen ve Hindistan'da federal bir sistemin kurulmasını derpiş eden formül Hindistan meselesinin yegâne hal çaresini teşkil etmektedir." ULUS gazetesi, 17 Nisan 1946, Anadolu Ajansı'nın Yeni Delhi'den naklettiği bir habere göre.

(203) LE FUR, "D.U.H.", age, s. 45.

(204) *ibid.*, s. 411; — REYDELET, age, s. 117.

ya sömürgeye eşitlik üzere muamelede bulunmaktan çekinirse, bu eyalet veya sömürge çoğu zaman ve bilhassa daha önce Devlet olarak bir varlık iktisap etmiş ve kuvvetli millî geleneklere sahip bulunmuş ise, baskısı altında tutan Devletin hükümetinden tamamiyle kurtulmağa muvaffak olacaktır. Tarih bu bakımdan hiçbir zaman yeise kapılmamak lâzımgeldiğini gösterir (205).

Burada sözünü ettiğimiz “*federatif sistem*” terimini tasrih etmek lâzımdır. Federasyon iki istikamette görünebilir: 1 — *Birleşme* yolu ile; bu şekil en çok görülen, fakat bizim konumuzun çerçevesi dışında kalandır; 2 — *Dağılma* yolu ile; bir Devletin veya geniş bir İmparatorluğun muhtelif parçaları, tamamen ayrılmaya kadar gitmeksizin, *ademi merkeziyeti* azamisine kadar götürerek, hattâ *muhtariyeti* de aşarak, İngilizlerin “*self - government*” dedikleri rejimi - fakat mahallî idarelerin üstünde, bunları kaphyan federal müesseseler bırakarak - kurlmalarıdır (206).

Federalizm, rıza gösterilmiş bir işbirliği şeklinde olmak şartı ile, siyasi toplulukların iki ana temayülünü bağdaştırır: Bir tarafta, her insan gurubuna, kendine has dehasını, bir iş bölümü sistemi içinde geliştirmek hususunda duyulan muhtariyet ve hürriyet ihtiyacı; diğer taraftan, çalışabilmek ve istihsal edebilmek için gerekli nizam ve barış ihtiyacı (207). Bunu telif etmek için de Federal Devlet egemenliğini üç Devletler lehine bir merkezî iktidarın mevcut olması ile uygun düşecek derecede hakları ve teminatları elinde tutarak, bırakmaktadır (208). Fakat esas vasfı, birleşmiş topluluklara verilen *teminat altına alınmış muhtariyettir*. Federalizm, bir erime değil, fakat bir birleşme mânasına gelir (209). Federal bir Devlet teşkilâtında üye Devlet, veya konumuz bakımından, üye millî topluluk, devletler arası münasebetlere girişmemekle mükelleftir (210). Kısaca ifade edilirse, Federal Devlet bir devletler demokrasisidir (211) denilebilir.

(205) LE FUR, “*D.U.H.*”, age, s. 43.

(206) SCELLE, “*D.I.P.*”, age, s. 192; — LE FUR, “*D.U.H.*”, age, s. 77; — W. BOPKE, “*Fédéralisme ou Unité en Allemagne*”, Nat. ou Féd., age, s. 243; — Ag. COMPTE - RENDU, s. 210.

(207) SCELLE, “*D.I.P.*”, age, s. 193.

(208) REYDELET, age, s. 118; — STRUPP, age, c. I. s. 55 (terc., c. I, s. 49).

(209) SCELLE, “*D.I.P.*”, age, s. 195.

(210) REDSLOB, “*Les Principes...*”, age, s. 66.

(211) LE FUR, “*D.U.H.*”, age, s. 80.

Bu izahattan anlaşılacağına göre, bilhassa çeşitli milliyetlerde müteşekkil Devletlerde, federatif bir idare kurmak, hem "self - determination" hakkını tatmin edecek, hem de milliyetler meselesini, büyük ölçüde, halledecektir.

Bugün "milletlerin mukadderatlarını bizzat tayin etmeleri" meselesi, Avrupa'dan sömürgelere nakledilmiştir, denilebilir. Endonezya'daki, Fransız Hindi Çini'sindeki, Madagaskar'daki sömürücü Devletlere karşı ayaklanmalara ve mücadelelere, aynı prensip bayraktarlık etmektedir. Ve öyle görünüyor ki, bir zamanlar "kendilerini idare edemez" (Milletler Cemiyeti Misakı, Md. 22) diye başka Devletlere verilen bu ülkeler bugün aksini ispat etme yolundadırlar.

Sömürge meselesinin, geri kalmış milletlerin "siyasî, ekonomik ve sosyal ilerlemesini ve eğitimin gelişmesini kolaylaştırmak" tan ziyade, Lavergne'in daha 1921 de itiraf ettiği gibi "metropolü zenginleştirmek" (212) olduğu tecrübe ile anlaşılmıştır. Eğer bazı yerlerde sömürge halkı milliyetini hissetmişse, bu, sömürücü Devletin, Milletler Cemiyeti Misakında yazılı ve hukukçularla ahlâkçıları tatmin gayesi ile konmuş siyasî bir manevra şeklinde tecelli eden, umdelere riayet etmesinden çok, hattâ aksine, baskı ve sömürmenin her yerde olduğu gibi oralarda da menfi tesir yapmasındandır. "Sömürge" ve onun yamuşatılmış adı olan "Manda"nın, hürriyetini henüz kazanmamış milletlerle, zorla elde etmiş olanlara kötü bir mâna ifade etmesi de bundandır.

Millî benliklerini ileri süren sömürgelerde, bağımsızlığa doğru bir adım olarak, federal sistem nisbî bir çare sayılabilir. Lavergne'in Cezayir için 1921 de teklif ettiği sistemi, Fransa, ancak yirmi beş sene sonra, bütün imparatorluğu için kabul etmek temayülünü göstermek zorunda kalmıştır (213).

Birleşmiş Milletler Andlaşması'nın 76 ncı maddesi b fıkrasında sömürge meselesi, Milletler Cemiyeti Misakının ifadesine benzer bir idealizmle tespit edilmiştir:

"Vesayet altındaki ülkeler halkının siyasî, ekonomik ve sosyal ilerlemesini ve eğitimin gelişmesini kolaylaştırmak, her ülke ve ahalisine has şartlar, ılgili ahalinin serbestçe izhar edilen emellerini ve ve Vesayet Andlaşmasında tespit edilecek hükümleri de göz önünde tutmak şartı ile, işbu ülkeler halkına

(213) Bk. F. BAYLE, age, s. 112; — De Gaulle, Bayeux nutkunda şöyle demişti: "Bayrağımız altında yaşayan 110 milyon erkek ve kadının istikbalı, zamanın yavaş yavaş şeklini belirteceği federatif bir teşekküle bağlıdır." ULUS gazetesinde, 27 Haziran 1946.

kendi kendilerini idare kabiliyetine veya bağımsızlığa doğru tedrici gelişmelerini de kolaylaştırmak" (214).

Bu sözlerin, Milletler Cemiyeti Misakındakilerin akibetine uğramadığını görmek yerinde bir dilektir.

*

Şu noktaya işaret etmek lâzımdır ki, milliyetler meseleleri birçok bakımlardan iktisadî meselelerle de ilgilidir (215). Birçok millî anlaşmazlıklar konusu teşkil eden araziler ya tabii servet veya ticarî gelişme bakımından birçok Devletlerin hasedini birden çekecek mahiyettedirler. Hattâ, Alsace - Loraine, Silezya, Saric, Fiume, Danzig ve Koridor, Azerbaycan, Musul ve nihayet bütün sömürgeler meselesi, esasında, toprak, demir, kömür, petrol ve ticarî liman monopoli meseleleridir.

Nihayet, "belli bir hakikattir ki, gerek millî hayat içindeki ihtilaflar ve gerek milletler arasındaki harpler çok kere, fertlerin ve milletlerin birbirlerini sömürme arzu ve ihtiraslarından doğmaktadır. Menfaat muvazenesinin adalet icaplarına uygun bir şekilde sağlanmadığı yerlerde sağlam ve devamlı bir düzen kurmağa imkân yoktur" (316). İktisadî meselelerin, Devletler - üstü bir teşkilât tarafından, bütün devletleri ve milletleri tatmin edecek şekilde düzenlenmesi, milliyetler meselesi bakımından da zaruridir.

Scelle, iptidai maddeler tekelinin yasak edilmesi, gümrük sistemlerinin tecrit edici mahiyetlerinin önlenmesi fikrindedir. Ona göre, bunlar olunca, ayrılık hareketleri bir Devlet için ölümlü kalm meselesi olmaktan çıkacak ve azlıkların veya millî gurupların şu veya bu devlete tâbi olmaları da, her iki halde de hakları ve ihtiyaçları sağlanmış olacağından, mesele teşkil etmeyecektir. Bununla beraber, halkın arzusunun gözönünde tutmak için plebisite baş vurulacaktır. Scelle bunları söyledikten sonra: "Bütün bunlar, diyor, Devletler Hukukunun muazzam terakkilerini, daha sarıh bir ifade ile, hukuk ve teşkilât bakımından devletler üstünde bir sistemi icabettirmektedir" (217). Fakat şunu da ilâve ediyor: "Bu izahat, milletlerin hakları meselesinin, hattâ devletler arası hukuk düzeninin bugünkü zayıflığı içinde bile, incele-

(214) Z. M. ALSAN, age, s. 600.

(216) Ag. *COMPTE - RENDU*, s. 16; — II. Dünya Harbi'nin milliyetler meseleleri ile ilgili iktisadî bir sebebi için Bk. HENDERSON, age, ss. 188, 216.

(217) Z. M. ALSAN, age, s. 407.

(218) SCELLE, "*D.I.P.*", age, 1944, s. 119.

meğe lâyük olmıyan ideolojilerden biri olduğu mânasına gelmez. Eğer bu mesele kapalı geçilirse, Devletlerin âme intizamı ve dahilî emniyeti, ve bu yüzden de, devletler arası barış, istikrarını kaybeder. Millî his, Devlet halinde birleşmenin ana temelidir. Azlıkların galeyânı veya baskı altında tutulması, birçok harplerin sebebidir; fakat bugünkü durumda, mukadderatını tâyin etme prensibi, hukukî olmaktan ziyade ahlâkî bir kaide olarak kalmaktadır. Bu bir hak değildir.. İstimal tarzı düzenlenmemiştir... İcabettiği her zaman, siyasi zaruretlere göre ondan ilham almak doğru olur" (219).

*

Bütün bunlardan sonra, Birleşmiş Milletler Teşkilâtının kültür vazifesini de başarması lâzımdır. Birçok hükümlerin, bilhassa milletlere birbirleri hakkındaki kanaatlerinin peşin - inanışlara dayandığını, peşin - inanışlarla beslendiğini unutmamak doğru olur: *Plus est in opinione quam in veritate*. Bunu bertaraf etmek için (220), Birleşmiş Milletler Teşkilâtının bir parçası olan U.N.E.S.C.O. dan, bir dereceye kadar, verimli çalışmalar beklemek yersiz olmaz. "Harplerin önce kafalarda başladığını" unutmamak lâzımdır; bu kafaları bilhassa, medî arabozucu ve yaraları daima açık tutan hatlariyle nakledilen Tarih kitapları. Günün birçok meselelerinin, kinlerin, nefretlerin, sempati ve menseleri, tarihî hâdiselerin hatırlanmasında, asılları gibi, hattâ bazan onlardan daha kuvvetli olarak, nesillerin hareketlerine tesir etmelerindedir. "Bir nevi asgarî sây kanununa itaat eden, yeni durumları yeni bir keşifle veya yaratıcılıkla cevap vermekten kaçınan mütevellî düşünceli insan, otomatik olarak hareket etmek temayülündedir; esallere baş vurur ve kendini, tamamen yeni bir durum bahis mevzuatı olsa bile, her şeyden önce hatırlamağa sevkeden tarihî düşünceye tahakkır. Tarih tarihi besler" (221).

Böyle olunca, milliyetler meselesi, nihâî bir tahlilde, barış meselesine varmış olmaktadır: Mikrokosmos'un âkıbeti, nasıl bir zaman

(219) SCELLE, "D.I.P.", age, 1944, s. 120.

(220) "Quoi! le libérateur qui par degré desserre
La double chaîne noire, Ignorance et Misère,
Le balayeur qui jette au vent le préjugé,
Quoi! l'immense marcheur, jamais découragé,
Le Progrès, qui de flamme éblouit le vulgaire,
Détrône l'échafaud et muselle la guerre....."

Victor HUGO, *L'Amour* (Légende des Saisons)

(221) P. VALERY, age, s. 20.

Milletler Cemiyetine bağlı kalmışsa (222), şimdi de Birleşmiş Milletler Teşkilâtının âkibetine bağlanmaktadır.

Bütün bu meseleler karşısında şu basit, fakat o nisbette hayatî soruya cevap vermek icabeder: Bütün bu faaliyetlerin, diplomasının, harplerin, basın ve fikir mücadelelerinin gayesi nedir: İnsanların ve milletlerin bu dünya üzerinde barış içinde ve mesut yaşamalarını sağlamak mı, yoksa kinlerin, ferdî ve millî bencilliğin, haksızlıkları destekleyen tarihin kışkırtıcılığına kurban giderek, daima bugünü ve yarını düne, dünün hatırasına feda etmek mi?

Dünya âkibetinin *sine qua non* şartı, birinci şıka müspet cevap vermektir, zannediyoruz. En ütilitarist düşünceliler için bile şu hakikatin belirmesi lâzımdır: Dünya, harple barıştan, yalnız ikisinden, birini seçmek zorundadır.. ve, tahrip ve imha vasıtalarının bu derece korkunç gelişmesi karşısında, artık barış: Hayatın devamı, harp: Hayatın sonu demektir. Çünkü, Kant'ın 1795 de söylemiş olduğu sözler, en çok bugün için doğrudur: "Harp hukuku şeklinde anlaşılan Devletler Hukuku fikrinin hiçbir mânası yoktur... Meğer ki, böyle düşünen insanların birbirlerini öldürmekle ve ebedî barışı, kendileriyle birlikte bütün kötülükleri de yutacak, uçsuz bucaksız bir mezarlıkta aramakla iyi bir şey yapmış oldukları anlatılmak istenmiş olsun" (223).

Atom enerjisinin elde edilmesinde mühim bir hissesi olan devrimizin en büyük bilginlerinden Einstein, şöyle demektedir: "Ben, zaferle nihayete erecek bir savaşın bile insanlığa fayda temin etmeyeceğini daima haykırdım durdum. Bugün feryadımı tekrar dünyaya duyurmak istiyorum. Zira atom enerjisi beni her gün biraz daha korkutuyor. Aslâ komünist değilim. Sovyetlerin siyasî anlayışını hiçbir zaman paylaşmadım. Atom enerjisi ile ilgili hususlarda Amerikan hükümetiyle de muhtabık kalmadığımı itiraf ederim. Çılgın bir zafer içinde yurtdışındaki kişilere şu feryadımı ulaştırmak için bana yardım ediniz: Deter artık, durun; tehlike büyüktür!... (Atom bombası kullanıldığı takdirde) arz infilâk etmiyecektir. Dünya yüzündeki insanların üçte ikisi mahvolsa bile, geriye kalanlar hayatı yeniden tazeliyebileceklerdir. Fakat siz bunu, bir teselli saymak niyetinde misiniz?" (224).

Şüphesiz, nasıl ki hâdiseleri olduğu gibi görmeği, her şeyi oluruna değerlendirecek bir karamsarlığa, insanlığın daha iyi bir bugünü ve yarını

(222) REDSLOB, R.C.A.D.f., age, s. 78.

(223) KANT, age, s. 61.

(224) *L'Illustré* dergisinden naklen, *Yeni Sabah* gazetesi, 1 Mayıs 1948.

için her türlü gayret sarfını füzulî bir çalışma sayacak ataletle çevirmemek lâzımsa, ümitli olmayı da hayal sahasına kadar götürmemek doğru olur (225) "İçtihatların ve itikatların bu korkunç ve acayip hercümencine, bu binbir çeşit fikir cereyanlarının bu başıboş akışına bir nihayet vermek için" (225), zaman lâzımdır. Mesele kökten halledilinceye kadar - eğer bir gün böyle olursa -, yapılması zaruri islâhatlar "bunlar herşeyi halletmez!" diye atılmamalıdır. Biz, kısaca temas ettiğimiz hal yollarından bazılarının, bilhassa federalizmin, herşeyi halletmese bile, konumuz bakımından çok şey sayılabilecek bazı şeyleri halledebileceğini düşünüyoruz.

Görülüyor ki, meselenin kökten halledilmesi muazzam bir gayret istemektedir. "Kısacık" ömrünü yaşıyan insanı ürkütecek, ümitsizlik veya az ümitlileri karamsarlığa düşürecek, menfilere, bu düzenlemeyle menfaatları sarsılacaklara, kinden -gözü- dönmüslere ve nihayet bu büyük hamleyi kıskanan veya zekâlarının oyunculuğuna kurban eden alaycılara kaçırılmaz bir fırsat verecek bir aksiyon felsefesinde ifadesini bulan muazzam bir gayret lâzım. Fakat insan kudretinin sınırları içinde kalmağa mahkûm bir gayret.

Şüphesiz, "bir insan ömrü içinde iki kere beşeriyete tarif olunması acılar yükliyen harp belâsından geleceğin nesillerini" gerçekten kurtarıncaya ve "insanın ana haklarına, şahsın haysiyetine ve değerine, erkek ve kadınlar için olduğu gibi büyük küçük bütün milletler için de hak eşitliğine olan iman" gerçekleşinceye kadar, yer yer, kapalı ya açık, hatalar hattâ cinayetler işlenmesine mâni olunamayacaktır. Belki de insanın mutlaka ıstırap içinde doğurması ve ıstırap içinde yaratması lâzımdır. Fakat, Kant'ın dediği gibi: "Eğer, Devletler Hükümetlerinin hükümranlığını gerçekleştirmek, esaslı bir ümidin de katıldığı bir vazife ise, şimdiye kadar yanlış olarak barış andlaşmaları adı verilen - onlara silâh - bırakımı demek daha doğru olurdu - anlaşmaların yerine geçecek olan Ebedî barış, boş bir fikir değil, fakat yavaş yavaş çözümünü elde eden ve gayesine her an daha çok yaklaşan bir meseledir; çünkü aynı ilerlemelerin gitgide kısalan zamanlarda yapılması ümit etmek icabeder".

(225) "Nikbinlik, herşey kötü olduğu zaman herşeyin iyi olduğunu iddia etmenin adıdır", VOLTAIRE, "Candide".

(226) R. TAGORE, "Yurt ve Dünya", terc. B. T. ŞAMAN, İstanbul, 1941 s. 73.